

Bakalářská práce

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra psychologie

Bakalářská práce

**ISLÁMSKÝ FUNDAMENTALISMUS
Z PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA**

Vedoucí práce: PhDr. Jan Polivka

Autor práce: Martina Housková

Studijní obor: Humanistika

Forma studia: Prezenční

Ročník: čtvrtý

2011

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. března 2011

Martina Housková

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PhDr. Janu Polivkovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Zároveň děkuji i knihovně Teologické fakulty v Českých Budějovicích a Národní knihovně v Praze za poskytnutí nezbytných materiálů k sepsání této práce.

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 KŘESŤANSKÉ POČÁTKY FUNDAMENTALISMU.....	9
1.1 Okolnosti vzniku.....	9
1.1.1 Protestantismus v USA.....	9
1.1.2 „The Fundamentals“.....	10
1.1.3 Vliv vědy.....	11
1.1.4 Reakce fundamentalistů na modernismus.....	12
1.2 Charakteristické rysy.....	13
1.2.1 Charakterizace podle T. F. O'Meara.....	13
1.3 Psychologické aspekty.....	13
1.3.1 Aspekt morálky.....	14
1.3.2 Aspekt hodnoty a pravdy.....	15
1.3.3 Motivace.....	16
1.3.4 Dogmatismus.....	17
1.3.5 Mechanismus popírání.....	19
2 ISLÁMSKÝ FUNDAMENTALISMUS.....	20
2.1 Vliv konfrontace islámu se Západem.....	20
2.1.1 Islámská civilizace.....	21
2.1.2 Sřet civilizací vs. sřet fundamentalismů.....	22
2.2 Reformismus.....	23
2.3 Islámský fundamentalismus.....	24
2.3.1 Problematika definování.....	24
2.3.2 Charakteristické rysy.....	26
2.4 Okolnosti vzniku.....	29
2.4.1 Asociace muslimských bratřů.....	29
2.4.2 „Milníky na cestě“.....	30
2.4.3 Íránská revoluce 1978-1979.....	31
2.4.4 Chomejního fanatismus.....	32
2.4.5 Pojetí džihádu.....	33

3	SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY.....	36
3.1	Psychologické kořeny.....	36
3.1.1	Konverze k fundamentalismu.....	37
3.1.2	Rozbor fundamentalistických názorů.....	39
3.2	Psychologie fundamentalisty.....	39
3.2.1	Typologizace podle S. H. Pfürtnera.....	39
3.2.2	Dekmejianův psychosociální profil muta'assiba.....	40
3.2.3	Strach z nejistot a potřeba bezpečí.....	41
3.3	Sektářské rysy fundamentalismu.....	42
3.4	Sociálně psychologické pojetí fundamentalistické skupiny.....	43
3.4.1	Konverze do fundamentalistické skupiny.....	43
3.4.2	Působení ve skupině.....	45
3.4.3	Vůdce skupiny.....	46
3.4.4	Odchod ze skupiny.....	47
3.5	Psychologická role médií.....	47
	ZÁVĚR.....	49
	 Použitá literatura a zdroje.....	 51
	Seznam příloh.....	54
	Přílohy.....	55
	Abstrakt.....	58

ÚVOD

S islámským fundamentalismem se západní svět setkal poprvé v 70. letech 20. století v důsledku krize islámské společnosti. V té době byly některé islámské státy pod západním vlivem. Byly řízeny republikánskými a monarchistickými režimy, které značně necitlivě podkopávaly islámský hodnotový systém. Muslimové tak spatřovali krizi nejen v západním kolonialismu, který jim systematicky podsouval svůj hodnotový systém, ale především ji spatřovali ve vlastní nábožensko-politické sféře, jenž tyto hodnoty přijala, a tím fakticky „zradila“ tradiční islámský řád.

Islám však není jen náboženství, ale utváří i celou muslimskou společnost, tedy způsob jejího života. Zasahuje rovněž do politiky, takže v podstatě řídí stát (nejlépe pod vedením duchovních, *ulamá*), stanovuje zákony, etické zásady apod. Politika se v islámských státech od západní politiky značně liší, a tudíž veškeré snahy západu aplikovat svůj demokratický systém i na islámské státy, jsou muslimy považovány za pobuřující opovážlivost, která musí být zastavena. Aplikace západního demokratického modelu na islámský stát není vhodná, a snad ani možná, jelikož oba kontinenty staví na jiných hodnotových základech, na jiné mentalitě.

Fundamentalistická hnutí se poprvé projevila v období islámské revoluce v Íránu (1978-79), kdy byl pod „fanatickým“ vedením ajatolláha Chomejního s použitím islámských hesel svržen místní sekulární režim. Dále například v Saúdské Arábii, kde fundamentalisté násilně obsadili Velkou mešitu v Mekce (1979) či v Egyptě, kde byl zavražděn prezident Sádát (1981).

Muslimská společnost začala islám opět vyhledávat jako důvěrně známý duchovní prostor, útočiště, jako naději na lepší politické a ideologické vedení, ale i jako naději na ujištění se ve vlastních hodnotách, ve vlastní religiozitě. Avšak pro fundamentalisty se stal islám mobilizátorem revolty za islámskou společnost, přičemž jeho radikální odnože se opíraly a opírají o džihád (arab. úsilí o upevnění islámu), který je islámem nařízený, a který je považován za legitimní způsob boje. Tento džihád si však vysvětlují po svém, tedy radikálním způsobem.

A tak jsme dnes a denně, konfrontováni s dramatinovanými událostmi, které v nás vyvolávají pocity nelibosti, strachu či dokonce bezmoci. Stáváme se (ne)přímými svědky nešťastných atentátů vedených proti nevinným civilistům z celého světa, především pak z USA a Evropy. Dalo by se říci, že první útok na Západ, který vydařeně šokoval

celý svět, rozpálil oheň v srdcích mnoha Američanů a zároveň vyvolal mezinárodní zájem i odpor, nese datum 11. září 2001. Za tímto atentátem a mnoha dalšími, které po něm následovaly, stojí právě tato radikální islámská hnutí.

Jelikož tyto události nenechávají Západ klidným, dochází k rychlým protireakcím. Tyto reakce jsou však vyvolávány hlavně Spojenými státy, které svou politiku staví na fundamentalisticky pojatých křesťanských základech. A tak se v současnosti střetávají, na poli mezinárodní politiky, dva fundamentalismy - křesťanský a islámský.

Tato tematika se tak stává velice zajímavou a důležitou, zejména v rámci psychologického hodnocení. Toto hodnocení nám může lépe přiblížit a osvětlit aspekty, jež se v islámském fundamentalismu projevují, a zároveň blíže vysvětlit skutečnou podstatu aktuálního dění ve světě. Psychologie náboženství se tak uplatňuje na poli religionistickém, ale i mezinárodně politickém.

Práce je rozdělena do tří částí. V první kapitole se budeme zabývat obecným pojetím fundamentalismu. Popíšeme si okolnosti jeho vzniku v křesťanském protestantismu, jelikož právě tam se s tímto termínem setkáváme poprvé. Nastíníme si jeho charakteristické a psychologické rysy, přičemž tyto rysy lze považovat za společné všem fundamentalismům, tudíž budou charakterizovat i fundamentalismus islámský. Druhá kapitola bude pojednávat zejména o historicko-kulturních aspektech islámského fundamentalismu. Řekneme si, jak západní svět ovlivnil svět islámský, přičemž tento vliv můžeme svým způsobem považovat za prvotní impuls vzniku fundamentalismu. Dále si vysvětlíme islámský reformismus jako snahu o obnovu islámu a fundamentalismus jako protireakci na šířící se modernismus. Ve třetí kapitole se zaměříme na sociálně psychologické aspekty islámského fundamentalismu, tedy na psychologii konvertity, fundamentalistické skupiny a jejího vůdce.

Cílem této práce bude komplexně nastínit problematiku islámského fundamentalismu a jeho psychologické aspekty. Řekneme si, co vede ke vzniku fundamentalistické mentality, hnutí a jakou roli hraje postava charismatického vůdce. Načež se zároveň pokusíme zanalyzovat, co fundamentalismus jedinci dává i bere.

Při psaní práce bylo čerpáno především z odborných pojednání docenta Miloše Mendela (1952-), který je v současnosti vědeckým pracovníkem Orientálního ústavu Akademie věd České republiky. Veškeré arabské termíny, jenž se v této práci nachází, byly přepsány právě podle tohoto autora. Dalšími důležitými zdroji pro tuto práci, byly knihy od profesora Milana Nakonečného (1932-), který vyučuje psychologii na Teologické fakultě Jihočeské univerzity, a jehož publikace zde byly nápomocny při analýze

konkrétních psychologických problémů. Taktéž byly využity i zajímavé poznatky z religionisticko-psychologických úvah a statí profesora Tomáše Halíka (1948-), který je v současné době profesorem sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a prezidentem České křesťanské akademie.

1 KŘESŤANSKÉ POČÁTKY FUNDAMENTALISMU

Jak bylo naznačeno v úvodu, na začátku této práce se budeme zabývat fundamentalismem v křesťanství. Počátky tohoto aktuálně problematického fenoménu, tedy fundamentalismu, totiž nespádají do islámu (k zásadnímu rozvoji fundamentalistických tendencí došlo až ve druhé polovině 19. století v rámci reformismu, přičemž jeho základy byly položeny ve 20. letech 20. století Hasanem al-Banná), nýbrž do protestantismu 19. a 20. století ve Spojených státech. Prvotní tendence se objevily již roku 1895, kdy proběhla v Niagare (New York, USA) Biblická konference konzervativních protestantů. Během ní bylo stanoveno pět článků fundamentalismu, načež tyto články byly následovně formulovány v sérii dvanácti traktátů (*The Fundamentals*, 1909-1915). Po roce 1920 pak byla skoro každá protestantská církev fundamentalistického a modernistického ražení, přičemž se zároveň projevovaly i v politickém dění.

1.1 Okolnosti vzniku

Přestože je vznik fundamentalismu zařazován do období pozdního novověku, odpor vůči naukám **ohrožujícím identitu jedince**, existoval již vždy tam, kde přicházelo něco nového. V antice při filosofických rozpravách, ve středověku při dogmatických vymezováních v církvích, což trvalo až do novověku, či v období křížových výprav a náboženských válek. Pokaždé se jednalo o **strach ze státy vlastního fundamentu** (podstaty).¹

1.1.1 Protestantismus v USA

S projeveným fundamentalismem (z lat. *fundamentum* – základ, podklad) se ve Spojených státech poprvé setkáváme na konci 19. století v období průmyslové revoluce, a to ve spojitosti s určitými směry, které se objevily v americkém a později i evropském **křesťanském protestantismu**.² Zastánce tohoto fenoménu spojoval zejména negativní

¹ Srov. HOLE, G. *Fanatismus: sklon k extrému a jeho psychologické kořeny*, s. 22-24.

² Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*, odpovědný řešitel: Doc. PhDr. Miloš Mendel, CSc. [online]. Posl. úpravy 01.02. 2006 [cit. 2011-02-03]. Dostupné z WWW: <http://www.mzv.cz/public/31/5c/86/73410_14945_RM_01_02_06.doc>.

vztah k moderně, nesouhlas s biblickou kritikou a odmítání evoluční teorie, která v té době významně narušila dosavadní povědomí o vzniku a vývoji života.³

Tamní protestantské organizace, jejichž tendence byly izolacionistického rázu, musely reagovat na neodvratně narůstající sekularizaci (z lat. *saeculum* – pozemskost; chápeme jako odkřesťanštění) politické sféry. Kromě sekularismu jim vadil i vznikající materialismus společnosti, konzumní způsob života, technický pokrok, který přinesla věda, a zejména pronikání liberálních hodnot do jejich puritánského komunitního života.

Americké vlády však nemohly přehlížet a tolerovat tento nepřehledný počet starých a nově vzniklých církví, obcí a sekt (neboli denominací), poněvadž politická scéna byla jejich způsobem fungování v zásadě ohrožena. Tyto náboženské systémy se totiž snažily své puritánství i životní styl výrazně napojovat do jejího dění.⁴

1.1.2 „The Fundamentals“

Mezi lety 1909-1915 vydali členové odporujících protestantů soubor dvanácti brožur pod názvem *The Fundamentals* (Základy), kde projeví svůj výše zmíněný nesmlouvavý postoj a touhu po doslovném chápání Bible. Tím se sami označili za **fundamentalisty**. Začali se sdružovat v organizacích (*World's Christian Fundamentals Association* aj.) a poté se snažili bezúspěšně ovládnout své vlastní církve.⁵

Teze spisu *The Fundamentals* se týkaly zejména tradičních dogmat křesťanství. Tato dogmata jsou dána především způsobem vnímání pravosti bible. Bible byla chápána jako verbálně inspirovaná Duchem svatým, a tak se pro ně stala neomylnou a bezchybnou. Její teze byly chápány jako univerzální, závazné a normativní, tudíž nebylo možné je považovat za sporné. Představa, že si Bůh protiřečí, pro ně byla absolutně nesmyslná a mylná.⁶

³ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 11.

⁴ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

⁵ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 11-12.

⁶ ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 105-106.

1.1.3 Vliv vědy

Vliv vědy hrál v křesťanském fundamentalismu významnou roli. Na přelomu 19. a 20. století se stal vědecký pohled na svět každodenní záležitostí, to znamená, že přešel z diskusí vedených v akademických rovinách i do běžného života široké veřejnosti. Tím také byla častěji atakována neochvějná víra ortodoxních křesťanů, což následně vedlo k jejich obraně.⁷ Věda se stala dominujícím „náboženstvím“ Západu. V podstatě šlo o víru ve vědecky ověřené pravdy, kterým se náboženství nemohlo na základě pravd čerpaných z posvátných textů vyrovnat. Lidé důvěřovali tomu, že právě věda jim pomůže získat odpovědi na mnohé nevyřešené otázky, které je v té době značně trápily. Věřili, že jim toto objasnění ulehčí život a tím přinese i blaho na zemi. Tato důvěra pramenila z toho, že koncem středověku přestala být tehdejší teologie správným vyjadřovacím prostředkem, jenž by vhodně vyjádřil mentalitu myšlení tehdejších Evropanů (tzn. jejich nové pojetí vesmíru, světa a přírody, historie, anatomie aj.). Teologie té doby byla vlastně obdobou středověkého křesťanství, které se vyznačovalo spíše kladením důrazu na „ortodoxii“ (tj. na správnou víru) než na „ortopraxi“ (na praktické jednání z víry).⁸

V křesťanství tedy nastalo **období obrany proti modernímu** světu a tomu, co s sebou přináší. Jak již bylo řečeno, v případě náboženství se tyto pravdy týkaly správnosti bible a jejího výkladu. Na základě vzniku pochybností o určitých faktech (biologických, historických aj.), jako například o stvoření světa a člověka či o potopě světa, se teologové, kteří se dosud pevně drželi doslovného, tradičního výkladu, cítili být zásadním způsobem ohrožení. Konflikt mezi pravověrnými a okolním světem, který vznikl díky jejich pocitům nejistoty, byl nevyhnutelný.⁹ Dobrým příkladem tohoto konfliktu je světo- vě proslulý „opičí proces“ v Daytonu v Tennessee, který se odehrál v roce 1925. V tomto procesu byl obžalován středoškolský učitel z výuky evoluce, která byla v té době zakázána. U soudu se tak následně střetli modernisté s fundamentalisty, tedy věda vs. bible.¹⁰

⁷ MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁸ HALÍK, T. *Média – náboženství naší doby?* [online]. Podklad pro čas. Dingir 4/2009. Posl. úpravy © 2009 [cit. 2011-01-29]. Dostupné z WWW:

<http://www.halik.cz/clanky/media_nabozenstvi_nasi_doby.php>.

⁹ JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*, s. 86.

¹⁰ Viz Příloha I.: 1. „Opičí“ proces, Dayton, Tennessee, 1925.

1.1.4 Reakce fundamentalistů na modernismus

Protestantští fundamentalisté reagovali na nový stav společnosti různě. Nejen, že se snažili programově opovrhovat sekularismem, ale také považovali za nutné se izolovat¹¹ od ateistické společnosti, kterou vnímali jako nemorální. Tato izolace byla realizována stěhováním se na nezkažená místa, kde usilovali o vytvoření mravně dokonalého společenství. Pevně se drželi doslovného biblického písma, zdokonalovali svou mravnost a očekávali příchod Krista. Z tohoto jednání pak vyplývá, že základními principy protestantských fundamentalistů byly, paradoxně vzhledem k jejich víře v lásku a sounáležitost, **stav nepřátelství** vůči společnosti a **řízená izolace**.¹²

Dnes však tento trend pocítujeme zejména v oblasti americké politiky jako snahu usvědčit islám z agresivity vůči západním zemím, a s tím spojené snahy zasadit do islámských zemí náš západní model demokracie:¹³ „*Křesťanský fundamentalismus dnes znepokojivě postupuje zejména v USA. Časopis Time jej přímo označil za velkou lidovou víru Ameriky.*“¹⁴ Klasickým příkladem americké fundamentalistické mentality je pojednání filosofa a ekonoma Francise Fukuyami, který ve své knize *Konec dějin a poslední člověk* přichází s utopickou myšlenkou konce dějin. Podle jeho názoru, má tento konec dějin nastat tak, že časem celý svět (včetně muslimů) jednoho dne pochopí, že „západní hodnoty“ (liberální demokracie, kapitalismus) spolu s koncepcí Evropských univerzálních lidských práv, jsou tím nejlepším možným řešením, které poté, jak autor doufá, následně přijme. Podle Fukuyami se lidstvo dostalo na práh zlatého věku, tudíž už není kam pokračovat. V muslimech tato teorie samozřejmě vzbuzuje rozhořčení. Na Fukuyamovu tezi reagují námitkami, že západní konzumní mentalita je neukojitelná a akorát vede k vykořisťování Třetího světa či k ekologickému ohrožení Země a mnoha dalším negativům způsobených lidským sobectvím.¹⁵

¹¹ Pozn.: Separace se netýká katolického fundamentalismu.

¹² Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

¹³ Srov. Tamtéž.

¹⁴ Viz KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 18.

¹⁵ ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 112-113.

1.2 Charakteristické rysy

1.2.1 Charakterizace podle T. F. O'Meara

Podle amerického dominikána T. F. O'Meara je křesťanský fundamentalismus charakteristický čtyřmi body:

- *umísťováním Boha do věcí (především totálně, nerealisticky a magicky pojímané Bible, nebo u katolíků třeba soch a věcných symbolů)*
- *zvláště napojením na Boha (prostřednictvím charismatického kazatele, u katolíků nekvalifikovanou absolutizací vatikánské autority)*
- *pohodlnou jistotou (jednoduché odpovědi na složité otázky)*
- *lacinými zázraky (dramatická líčení amerických evangelizátorů, vizionářství).¹⁶*

Nicméně tato klasická charakterizace v zásadě nevypovídá nic o motivech jednání fundamentalistů v protestantismu. Proto si v další části uvedeme zásadnější aspekty, jež jasněji znázorní psychologickou podstatu jejich postojů.

1.3 Psychologické aspekty

Vzhledem k tomu, že psychologických aspektů (rozumějme i aspekty socio-kulturní), které uvádí jedince k jejich fundamentalistickým postojům a jednání, je dost na sepsání celé knihy, zmíním zde tedy jen ty nejzákladnější prvky, které snad dostatečně vysvětlí jádro věci. Mezi hlavní psychologické projevy fundamentalismu patří:

- již zmíněná intolerance nejednoznačnosti a nejistoty
- zjednodušená řešení
- nutková potřeba přesvědčovat druhé o správnosti svého názoru
- extrémní dogmatismus
- mechanismus popírání

Tyto psychologické rysy nejsou jen součástí křesťanského fundamentalismu. Aspekty, které uvedu níže, utváří základní rámec všech fundamentalismů, i později řešeného islámského fundamentalismu. Záměrně jsou uváděny již v této sekci, jelikož poslední část práce bude zaměřena spíše na konkrétní projevy islámského fundamentalismu, tedy na analýzu muslimského fundamentalisty a jeho konverze do (radikálních)

¹⁶ Viz KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 18.

fundamentalistických skupin, které nám jsou známy především prostřednictvím médií (psychologická role médií).

1.3.1 Aspekt morálky

Aspekt morálky se ve fundamentalismu projevuje jako snaha o **mravní obrodu společnosti**. Tato mravní obroda má být uskutečněna tak, že společnost bude navrácena ke svým „fundamentům“. Tyto fundamenty však představují dogmatické teze posvátných textů. *„Základem křesťanského fundamentalismu byl a zůstává arogantní princip výsadního práva na **majetnictví ideálního mravního receptu na nápravu**, který má vycházet z modelů obsažených v Bibli. Tento postoj v sobě zahrnoval především princip exkluzivity příslušných náboženských komunit, který přesahoval do podob vysloveného nepřátelství vůči nábožensky a kulturně odlišným komunitám...“*¹⁷

Jak již bylo uvedeno v *Reakci fundamentalistů na modernismus*, protestantští fundamentalisté v rámci své náboženské ideologie shledávali sekulární společnost za nemorální, a proto se od ní snažili izolovat tak, že se vzdalovali na mravně čistá místa. Pojem „mravně čistý“ znamenal nábožensky morální, tedy prostor bez narušujících bezvěreckých idejí (v islámu se tento prostor nazývá *dár al-islám* – příbytek islámu). Tím se dostáváme k **etickému cítění**, které je funkcí vývoje osobní morálky těchto fundamentalistů. Toto cítění je nutně spojené s přesvědčením o dobru. Když se řekne „etické“, myslí se tím něco, co je hodnotné a normativní, přičemž ti, kdo neuznávají konkrétní hodnoty a normy, jsou považováni za nemorální.

Každý jedinec má svoji osobní morálku (super-ego), ke které dospěl během svého vývoje. Již od raného dětství je ovlivňován etickými příkazy a zákazy, s nimiž se následně identifikuje. Tyto interdikce a imperativy jsou nám zprostředkovány skrze rodiče, a tudíž jsou produktem sociálního učení. Jakmile se jedinec s danými etickými normami identifikuje, pociťuje je pak jako vnitřní hlas svědomí (internalizace) spolu s jeho vnitřními tresty a odměnami. Morální city však lze vyvozovat z citů sociálních (vnějších) – ty jsou ovlivněny sociálními podmínkami života. Zdrojem učení se v tomto pří-

¹⁷ Viz MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

padě stávají nejen osoby, ale i ideje skupin, mezi něž například patří **náboženské a politické ideologie**, které pak působí jako ego-vztažné, jelikož člověku nějak imponují.¹⁸

1.3.2 Aspekt hodnoty a pravdy

Hned zpočátku bylo uvedeno, že protestanti měli v důsledku rozvoje vědy a měnícího se světa strach o ztrátu vlastních fundamentů. Nyní se tedy pokusíme tento postoj obecně zanalyzovat.

Každý jedinec či skupina má svoji hierarchii **hodnot**. Tyto hodnoty logicky předchází potřebám. Jsou motivující a danou potřebu uspokojují (kdyby pro mne něco nebylo důležité/hodnotné, nebudu to ani potřebovat a vyhledávat). Hodnota je to, co je dobré. V tomto případě nás nezajímají hodnoty vrozené (libé/nelibé), ale získané. Získané hodnoty nám totiž reflektují, co je naučeně dobré a špatné. Mezi tyto hodnoty patří to, co je, ale i to, co by mělo být (ideje). V rámci vlastních hodnot a snaze jich docílit (motivace) procházíme procesem hodnocení, který má poznávací i emotivní charakter (člověk má pocit, ale také ví, že mu zbraň zajistí bezpečí).¹⁹ Avšak po převedení této teze, tedy že hodnocení má poznávací i emotivní charakter, do našeho rámce, zjistíme, že u fundamentalistů je tento charakter pouze emotivní (nemůžeme tvrdit, že člověk má pocit, ale také ví, že mu morální křesťanský život zajistí věčnou spásu). Proto musíme rozlišovat, že ve stavech myslí jedinců, „něco je“, a zároveň „něco je pro ně něčím“.²⁰ Protestanti byli pevně přesvědčeni o pravdivosti Písma, bylo „pro ně něčím“, mělo důležitou hodnotou, ale tuto hodnotu pojímali čistě emotivně, iracionálně. To, v co věřili, bylo spojeno čistě s nepodloženými žádostmi v jejich myslích. Tyto hodnoty a postoje s nimi spojené se staly jejich fundamenty. Nešlo o víru v něco materiálního (nebyla důležitá bible jako kniha, ale to, co v ní bylo napsáno, konkrétní myšlenky), jednalo se o duševní přesvědčení o pravdě těchto fundamentů. Věřili, že je pravda zjevená a sjednocená, a zároveň byli přesvědčeni o jejím vlastnění.

Tady se zase nacházíme v oblasti **intelektuálních citů**, jejichž předmětem je **hodnota pravdy**. Základem těchto citů je již uvedené osobní přesvědčení o pravdě, tedy pocit pravdy. Lidé netouží jen po tom mít pravdu, ale také mít sjednocené poznání. Pokud však dojde k rozporům v poznání, které například přinášela evoluční teorie, pak tato

¹⁸ NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 294-298.

¹⁹ Tamtéž, s. 45.

²⁰ Tamtéž, s. 47.

skutečnost bude mít silný emociogenní nádech a jedinec tím bude motivován k jejich odstranění.

Co se pravdy týče, je také důležité rozlišovat mezi tím, co je pravdivé, a co správné. Správné je to, co se shoduje s realitou; je to objektivní poznatek a není vztažen k individu. Zatímco pravda je to, co každý jedinec za pravdu sám uznává; je to subjektivní poznatek, který se úzce vztahuje k individu.²¹

S příchodem modernismu byly tyto fundamenty vážně ohroženy a tím se cítili být ohroženi i jejich majitelé. Toto vzniklé nebezpečí samozřejmě vyvolalo pocit strachu, který vedl k již zmíněné izolaci. Izolace pro ně byla nejvhodnější únikovou cestou, která jim mohla zajistit pocit bezpečí.²²

Otázkou strachu a potřeby bezpečí se však budu blíže zabývat až v rámci psychologických aspektů islámského fundamentalismu, jelikož strach v rámci křesťanského fundamentalismu se značně liší od strachu ve fundamentalismu islámském. Tento rozdíl spočívá zejména v jeho způsobu odstranění, kdy muslimové na rozdíl od křesťanů svou obranu pojmají spíše radikálně.

1.3.3 Motivace

Motivace (z lat. *moveo* – hýbám) vyjadřuje hybné síly a chování svého činitele. Pokud se ptáme po motivaci, ptáme se po důvodech určitého chování jednotlivců. Motivace je proces, který jednoduše určuje směr, sílu (energetizaci) a trvání (udržování, dokud není cíl dosažen) chování. Průběh chování je však ovlivněn systémem kognitivních procesů, tedy konkrétní situací. K tomu, aby mohla motivace u jedince vzniknout, je zapotřebí motivů, tedy hypotetických dispozic, nebo jinak řečeno psychologických příčin. Základními cíli každého jedince pak jsou, kromě přežití, také jistota, uspokojení potřeb a prožití nových stimulací.²³

Motivace úzce souvisí nejen s kognitivními procesy (myšlení, vnímání, představy), jež určují, jak bude chování jedince probíhat, ale i s emocemi. Právě v emocích má motivace svůj původ. Motivy jsou de facto transformovanými afekty, načež motivované chování je zapříčiněno především díky emocionální podstatě těchto motivů.²⁴ Mnoho

²¹ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 292.

²² Tamtéž. Srovnej s Plutchik, s. 42.

²³ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 75-77.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 79.

emocí také během svého působení zároveň vyjadřují i motivaci (jedinec, který pocítuje strach, je současně motivován k úniku).²⁵ Abychom však dosáhli konkrétního cíle, a tím uspokojili své potřeby, jsou nutné dvě podmínky:

1. musíme být přesvědčeni, že tohoto cíle dosáhneme (odhad pravděpodobnosti)
2. cíl pro nás musí mít určitou hodnotu, aby pro nás byl žádoucí.²⁶

Pokud se pokusíme aspekt motivace aplikovat na fundamentalismus, zjistíme, že celý tento fenomén je emocemi a motivacemi zcela protknut (jak jsme zjistili již u hodnot). Kdyby nebylo emocí, které jedinci s fundamentalistickou mentalitou prožívají (na základě ohrožení modernismem a zásahem do jejich identity, hodnot), nevznikla by ani potřeba bezpečí, jistoty a sebeidentifikace. Kdyby nevznikly tyto potřeby, nedošlo by ani k motivaci je uspokojit (vyhledávat ochranu), tudíž by nevznikly ani konkrétní snahy uchýlit se k fundamentalistickým skupinám, a tím uspokojit výše zmíněné potřeby.

Zajímavou otázkou lidské motivace jsou také **komplexy**. Podle C. G. Junga mohou svou nutkavostí a autonomií celkově ovládnout jedincovo chování, aniž by si toho byl vůbec vědom. „*Se silnými komplexy se jedinec identifikuje, integrují se s jeho já tak, že vzniká identita komplexu a já.*“²⁷ Klasickým příkladem je komplex méněcennosti, který si jedinec kompenzuje svým „vyvyšováním se“.²⁸ Fundamentalisté jsou povětšinou mladí lidé, adolescenti, kteří se svým jednáním a smýšlením snaží ubránit vlastním nejistotám. Sami nejsou schopni čelit světu, jelikož mají nízké sebevědomí, pocit nezrlosti apod. Proto se pak uchylují v rámci hledání pevného životního stanoviska (identity a zakořenění) k těmto skupinám. De facto se toto připojení ke skupině rovná kompenzaci, tedy mechanismu sebepotvrzování a zvládnutí svého strachu.²⁹

1.3.4 Dogmatismus³⁰

V křesťanském fundamentalismu je dogmatismus typický pro katolictví. Narozdíl od protestantismu, který lpěl na doslovné interpretaci textu (skripturalismus), se katolictví vyznačovalo spíše dogmatickým interpretováním ztuhlých výroků svých doktrín.³¹

²⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 72.

²⁶ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 80.

²⁷ Viz tamtéž, s. 78.

²⁸ Srov. Tamtéž.

²⁹ Srov. HOLE, G. *Fanatismus*, s. 21.

³⁰ Dogmatismus definujeme jako: „*Způsob myšlení, při němž se určité teze přeměňují ve strnulé závěry, dogmata, aplikovaná bez přihlednutí ke konkrétním podmínkám, lpění na dogmatech*“. Viz KOLEKTIV AUTORŮ. *Slovník cizích slov*, s. 83.

Klasickým příkladem fundamentalismu v katolictví jsou Lefebvristé neboli Kněžské bratrstvo sv. Pia X. Jsou jakousi heretickou a schizmatickou „církvi v církvi“, založenou Mons. Lefebvrem. Odmítají modernismus v katolické církvi (v její hierarchii), dokumenty II. Vatikánského koncilu a následné papežství. Posledního papeže, kterého uznávají, mají ve svém názvu. Snaží se zůstat věrni tomu, co církev vždy učila a činila před II. Vatikánským koncilem, proto jsou také exkomunikováni, na což reagují těmito výroky:³² „*Ti, kteří nás exkomunikují, jsou už dlouho sami exkomunikováni. Proč? Protože jsou modernisté, protože v modernistickém duchu vytvořili církev konformní duchu tohoto světa. To je onen modernismus odsouzený sv. Piem X., patronem našeho bratrstva. Tento poslední svatý papež modernisty odsoudil a exkomunikoval. ... Proč pak exkomunikují nás? Protože chceme zůstat katolíky, protože je nechceme následovat v tomto duchu ničení Církve. ... Velmi dobře, děkujeme! Chceme být takto exkomunikováni. Nechceme mít nic společného s tímto hrozným dílem, které je už dvacet let v církvi uskutečňováno*“.³³

Církev ve své historii často raději preferovala učení (dogmata, příručky), než role (konkrétní jednání s Bohem). Sundén proto rozlišuje mezi „člověkem rolí“ a „člověkem učení“. Člověk učení si v náboženství osvojuje především dogmata, příkazy a zákazy, a ty poté striktně aplikuje do vlastního životního názoru. Takový jedinec špatně snáší složité životní situace a rád se schyluje k tomu, co zná, co je pravidelné a neměnné. Tím se přidružuje k černobílému vidění. V případě napadení jeho názorů se obhajuje umíněně a nechce přistoupit k novým argumentům. Takovýto člověk je strnulý a nepružný. Jeho zbožnost je pak jakousi ulitou, která člověka chrání před konflikty s okolním světem. Tento druh zbožnosti je většinou následkem autoritativní náboženské výchovy,³⁴ přičemž cílem této výchovy má být podrobení si dítěte. V důsledku toho vzniká ve vychovávaném jedinci nepřátelství, které je následně vytěšňováno, a v závěru se projevuje jako odsuzování druhých, tedy těch, co mají jiné názory. Zatímco člověk rolí si spíše utváří vlastní životní názor na základě role Boha v bibli. Sám přejímá lidskou roli a na-

³¹ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 17.

³² Srov. KARDINÁL VLK, M. *Cesta dialogu s Kněžským bratrstvem sv. Pia X.?* [online]. Posl. úpravy 18.2. 2009 [cit. 2011-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=325>>.

³³ Viz tamtéž.

³⁴ Zde doporučuji k bližšímu prostudování kapitolu „Problematika božích vnoučat“. Viz HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 136-140.

vazuje s Bohem osobní vztah, který je flexibilní, jelikož vnímá Boha jako jednající osobnost, která nejedná pokaždé stejně.³⁵

1.3.5 Mechanismus popírání

Fundamentalisté se na základě svého dogmatismu projevují popíráním odlišných idejí. Toto popírání by se dalo analyzovat tímto způsobem: Jedinec v rámci popírání skutečnosti zavírá oči před frustrující realitou, aby se vyhnul snižování své hodnoty. V konkrétní situaci si ve své mysli vytvoří jakousi slepou skvrnu, díky níž může dál klidně fungovat na základě vlastních hodnot.³⁶ Jedná se v podstatě o obranný mechanismus ega, během něhož si člověk udrží vlastní integritu či rovnováhu. Frustrující situace v nás vyvolává pocity úzkosti, které mohou být redukovány na základě sebeklamu (popření a skrývání). Během popírání u jednice funguje určité *selektivní vědomí* – to způsobuje, že nepříjemné věci jednoduše nejsou brány na vědomí, přičemž pozornost je věnována nepodstatnostem, které nás od těchto nepříjemností odvrátí.³⁷

V aplikaci této teorie na náš model protestantského fundamentalismu, můžeme říci, že protestanti nechtěli, jak víme, přijmout frustrující situaci související s rozvojem evolucionismu. Ten jim podlamoval systém jejich tradičních hodnot, a proto na něj reagovali jeho popíráním nejen navenek, ale především v sobě samých. O to více pak svou pozornost věnovali konkrétním pasážím z bible či striktnímu dodržování prvků jejich morálky, aby se ujistili o svých hodnotách a eliminovali vnější nežádoucí faktory.

³⁵ Srov. HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*, s. 108-109.

³⁶ NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 141.

³⁷ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*, s. 223-226.

2 ISLÁMSKÝ FUNDAMENTALISMUS

2.1 Vliv konfrontace islámu se Západem

Islámský svět začal pociťovat potřebu reformace vlastního tradičního řádu (jímž je míněna *šarí'a*, což je soubor právních norem; tedy jednota koránu, tradice a právní vědy)³⁸ až na základě evropského **kolonialismu**. Tato kolonizace vyvolala v islámských zemích určitou krizi a nucenou soutěživost. Islámský svět se začal cítit na základě ekonomického, vojenského i kulturně-civilizačního průniku Evropy ohrožený. Tyto aspekty, tedy antikoloniální nálady společnosti a pocit bolestného pokoření vůči Evropě, pak koncem 19. století a v průběhu 20. století nutně vedly k islámskému reformismu, k duchovní obrodě islámu.³⁹

Západní kolonizace je vnímána islámským světem jako nebezpečná především díky **hodnotám**, které se Západ snaží vložit do jeho obrazu. Tyto moderní hodnoty jsou však mnohými muslimy považovány za zhoubné, hříšné a demoralizující. Západními hodnotami jsou totiž zejména snaha o zisk kapitálu a vysokou životní úroveň (tedy tržní společnost), a s tím spojený konzumní a mravně uvolněný životní styl, přičemž náboženství západu, přímou úměrou se zvyšováním těchto hodnot, klesá. Jelikož toto úsilí o tržní zisk dokonale nahradilo náboženské hodnoty, západní civilizace se tak pro mnohé muslimy stala civilizací bez „duše“.⁴⁰ Tomáš Halík se domnívá, že: (...) *naprostá většina muslimů vidí naši civilizaci podobně jako křesťanští fundamentalisté: je to duchovní dekadence, morální chaos, 'džáhilije'* (tj. stav předislámské Arábie, neboli stav bez Boha). *Jsme pro ně národy, které zradily a ztratily své vlastní náboženství a jsou duchovně prázdné. Respektovali by naše křesťanství, ale nehodlají respektovat materialismus a ateismus. Vaši vědu a techniku už máme, co nám ještě můžete nabídnout? Jakou duchovní a morální vizi má Západ pro další tisíciletí? Jak si poradíte s rozpadem rodiny, drogami, zneužíváním medicínských objevů – to vše, co sami nedokážete zvládnout, chcete vyvážet sem, kde civilizace stojí na zdravém řádu?*⁴¹

³⁸ Srov. PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 632.

³⁹ Srov. MENDEL, M. *Islámská výzva: z dějin a současnosti politického islámu*, s. 93.

⁴⁰ ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 111-113.

⁴¹ Viz HALÍK, T. *Spor o náboženství?* [online]. Posl. úpravy - neuvedeno [cit. 2011-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.halik.cz/clanky/spor_o_nabozenstvi.php>.

Výše uvedené aspekty jsou muslimy považovány za „infekci“, která narušuje islámskému světu tradiční hodnoty a vede k postupnému zesvětšování jejich náboženství. Na tuto hrozbu, která představuje kulturní rozklad a ztrátu identity, je logicky nutné reagovat fundamentalistickou protireakcí – postupným radikalizováním jejich náboženství a reislamizací jejich politiky.⁴²

2.1.1 Islámská civilizace

Pro upřesnění chci vysvětlit termín „islámský svět“, který je v této práci užíván ve významu civilizace. Tato civilizace je de facto jen spojená islámským náboženstvím, stejně tak jako Západ označujeme za křesťanský, i když ne všichni jsou věřící, přesto se držíme křesťanských tradic a etických hodnot. Jedná se o historickou a kulturní mozaiku, kterou není vhodné nahlížet jako orientální, nevyzpytatelný a archaický prostor, v němž funguje zakořeněné náboženské tmářství či fanatismus. Islámský svět představuje rozsáhlý územní komplex, do nějž spadají etnicky, kulturně a ekonomicky odlišné země a oblasti (Egypt, Turecko, Sýrie, Bangladéš, Čechensko, Malajsie, Indonésie a další).⁴³ Načež každá země má jiný politický systém či ideologii, a tím také i jiný vztah k novému akulturačnímu (globalizačnímu) stavu světa.

Reálně „islámský svět“ nespojuje nic jiného, než že podstatná část tamějšího obyvatelstva určitou měrou sdílí formální a psychické projevy jistého náboženského systému a určitého pohledu na svět. Lidé těchto zemí se v rámci kolektivní sounáležitosti snaží dodržovat optimální výraz zbožnosti, aby tak naplnili islámský ideál. Dodržují všechny formální projevy religiozity a snaží se žít v maximálním souladu s náboženským právem. Avšak tyto projevy spolu se vzhledem muslimských mužů i žen hned neznamenají souhlas s akcemi sabotáží nebo individuálním terorem, natož aktivní účastnění se na nich.⁴⁴

Muslimové (i když nejsou ortodoxně věřící) či nevěřící Arabové tak řeší veškeré své problémy na základě náboženství z toho důvodu, že je pro ně důvěrně známým ná-

⁴² Srov. ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 111-113.

⁴³ Viz Příloha I.: 2. „Islámský svět“.

⁴⁴ MENDEL, M. *Existuje vůbec „islámský svět“?* [online]. In: *Nový Orient*, ss. 4-7, 1/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/islam.htm>>.

božensko-právním kontextem, který formuje a řídí jejich způsob života, a proto usilují o život v souladu s právním a etickým ideálem své víry z pohledu věřícího.⁴⁵

2.1.2 Střet civilizací vs. střet fundamentalismů

Americký politolog Samuel Huntington (1927-2008) se ve své práci *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*⁴⁶ domníval, že se v současné době stáváme svědky „střetu civilizací“. Podle Miloše Mendela by však bylo lepší tento střet označit za střet dvou fundamentalismů. Jelikož prohlubující se napětí mezi Západem a „islámským světem“ nevzniká na základě jejich kulturních, náboženských či etických odlišností (jsou muslimové, kteří rádi přijímají západní hodnoty),⁴⁷ ale na základě arogantních přístupů dvou fundamentalismů. Na straně „vyzyvatele“ pak stojí beztvará směs subverzivních islámských skupin, kterou představuje zejména teroristická síť *Tanzím al-Qá'ida* (arab. Organizace základny), a na straně protivníka stojí neokonzervativní republikánská pravice Spojených států, která je v současné době opěrným bodem americké vlády.⁴⁸

Spojené státy jsou v dnešní době bezkonkurenčním hegemonem mezinárodní politiky (nejsilnější ekonomicky a technicky), a tuto převahu také dávají znechucenému islámskému světu jasně znát. USA jednoduše nehodlají přestat vojensky a ekonomicky kontrolovat vývoj v celém světě.⁴⁹ Do relativně nebezpečného mezinárodně politického sporu se tak dostávají dvě velká monoteistická náboženství, která se ve svých ideologiích prokazují jako fundamentální (obě strany lpí na doslovném interpretování svých posvátných textů, jak bible, tak koránu), načež cíleně rozpoutávají válku „dobra se zlem“. V současnosti tak vzniká nezvladatelné nebezpečí, které spočívá v iracionalitě ideologií těchto náboženství. Důkazem je horlivější snaha muslimů pro zachování vlastních fundamentů (duchovní identity) a zároveň postoj Spojených států, kdy

⁴⁵ Srov. MENDEL, M. *Existuje vůbec „islámský svět“?* [online]. In: Nový Orient, ss. 4-7, 1/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/islam.htm>>.

⁴⁶ Více v HUNTINGTON, Samuel: *Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5.

⁴⁷ Srov. MENDEL, M. „*Střet civilizací*“ ve světle vědeckého výzkumu [online]. In: *Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur*. Evropský literární klub, Praha, 2002, ss. 20-48. Posl. úpravy © 2002 [cit. 2011-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/strecivil.htm>>.

⁴⁸ Srov. MENDEL, M. *Islám mezi dialogem a střetem civilizací* [online]. In: *Mezinárodní politika*, ss. 10-12, 12/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/mezipolit.htm>>.

⁴⁹ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

v předešlých letech získal většinu hlasů ve volbách bývalý prezident George W. Bush mladší, jelikož se pro Američany stal symbolem obrany „křesťanských mravních hodnot“.⁵⁰

2.2 Reformismus

Reformismus, který dal vzniknout modernismu a fundamentalismu v islámském světě, představuje v širším slova smyslu snahu o nápravu islámu jakožto náboženství, a zároveň návrat k ideálům původní obce věřících (*ummy*), přičemž tento postoj reprezentovala bojovná hnutí jako fulbské džihády, mahdíja či wahhábíja.

V užším pojetí se pod reformismem rozumí intelektuální hnutí, které ve 2. pol. 19. století, v reakci na evropský vliv, usilovalo o vzpružení strnulých praktik islámu. „Návratem ke zdrojům“ chtěli reformisté odstranit prohlubeň mezi islámem a reálným životem. Jejich cílem nebylo kompletně zreformovat své náboženství, ale jen mu navrátit jeho dřívější podobu. V koránu (arab. *al-Kur'án al-karím*, vznešený) a sbírkách tradic (*hadíth*) hledali reformisté spojitost se svými novátorskými idejemi, resp. se spíše snažili dokázat, že šarí'a má nadčasovou platnost, a že islám se společenské modernizaci nebrání. Reformátoři byli přesvědčení, že původní ideální stav islámu ztratil na hodnotě díky středověkým právníkům, kteří neohybně a doslova interpretovali své pojetí islámu, opomíjeli posvátné texty, chybně četli korán a sbírky tradic, a zároveň zaplavili islám novotami, které v něm neměly co dělat.

Na rozdíl od křesťanského fundamentalismu nejde v reformismu o odpor vůči modernismu, ale o snahu oprostít se od moderního Západu. **Džamál ad Dín al-Afghání** (1839-1897) jako jeden z prvních reformátorů hlásal, že je nutné bojovat proti západnímu kolonialismu, který přináší nebezpečný materialismus. Jako prostředek boje upřednostňoval již zmíněné oživení islámu. Po něm následovali například **Muhammad Abduh** (1849-1905), který usiloval o zreformování práva a teologie, či **Abd ar-Rahmán al-Kawákibí** (1849-1902), jenž svými články přispíval proti despotismu a usiloval o reformaci chalífátu (arab. *chilafá*, představuje řízení islámského státu chalífou, tedy pravověrným duchovním, který udržuje Prorokovu tradici vedení obce).⁵¹

⁵⁰ MENDEL, M. *Islám mezi dialogem a střetem civilizací* [online]. In: Mezinárodní politika, ss. 10-12, 12/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/mezipolit.htm>>.

⁵¹ PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 555-556.

Rašíd Ridá (1865-1935) a jiní reformisté se na počátku 20. století soustředili na věroučné otázky (řešeno v časopise al-Manár), ale nedošli k závratným inovacím. Jediné v čem se reformisté odlišovali od ostatních, byl jejich pohled na právnické školy (mazhaby),⁵² ve kterých se snažili nedělat rozdíly, a zároveň měli jisté výhrady v rozlišování mezi sunnitským a ší'itským islámem.⁵³

Ve 20. století částečně došlo k propojení s fundamentalismem, přičemž fundamentalistické ideje dávají reformismu zcela odlišný ráz, který se pak mění ve sprostou a politicky aktivní praxi.⁵⁴ Tato fundamentalistická hnutí v reformismu byla především hnutími tzv. „modernistického fundamentalismu“. Vůdci hnutí byli povětšinou muslimští intelektuálové, kteří získali své vzdělání na západě. Jejich cílem bylo navrátit islámu, s využitím západní modernity, doby „zlatého věku“, tedy navrátit se k předkům. Nejznámějším hnutím tohoto fundamentalismu je salafija (Džamál ad Dín al-Afghání, Muhammad Abduh).

Z tohoto modernistického fundamentalismu se později vyvinul **islamismus**, který představuje hnutí (např. Muslimské bratrstvo a jeho odnože - palestinský Hamás a šíitský Hizballáh), obratně využívající prostředky západu, k němuž zachovává otevřené nepřátelství.⁵⁵ Vymoženosti západu (zbraně, audiovizuální techniku, mobil, internet apod.) vnímají jen jako dobrý prostředek k dosažení politické, kulturní a ekonomické změny, která je dovede k požadovanému islámskému řádu.⁵⁶

2.3 Islámský fundamentalismus

2.3.1 Problematika definování

Islámský fundamentalismus je jev, který lze v rámci jeho mnohotvárnosti definovat jen stěží. Pro jeho deskripci je spíše lepší utvořit soubor charakteristických rysů (viz níže),

⁵² Mazhab – je termín pro označení právnické školy. V islámu existují tyto čtyři mazhaby: 1. hanífovský, 2. šáfí'ovský, 3. málikovský a 4. hanbalovský. Viz PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 592.

⁵³ Pozn.: Islám utváří dva základní věroučné proudy – sunna (90 % zastánců) a ší'a (10 %).

⁵⁴ PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 618-619.

⁵⁵ Srov. ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 114-115.

⁵⁶ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

než přímou definici, jelikož naše „křesťanská“ lexikální výbava neumí přesně vystihnou a popsat realie islámu a jeho civilizace.⁵⁷

Tento termín uvedl jako první **Anouar Abdel-Malek**, egyptský sociolog působící v Paříži, ve své disertaci zvané *Materiály ke studiu soudobého arabského myšlení: Egypt* předložené na Sorbonně v dubnu 1964. Pro základní orientaci se rozhodl rozlišovat myšlenkové proudy, které nazval islámským fundamentalismem a liberálním modernismem. Anouar Abdel-Malek zde vidí nový způsob islámského myšlení (v díle Džamáluddína al-Afgháního a Muhammada Abduha), který je charakteristický návratem k pramenům a k očistě víry. Tento směr usiluje o znovuoobnovení velikosti islámu. Abdel-Malekův pojem odráží zřetelně atmosféru šedesátých let. V té době byl Orient silně zasazen nacionalismem a socialismem a islámské promluvy byly potlačeny stejně jako Muslimské bratrstvo (viz níže). Islámská společnost jen tiše a bez odporu přijímala prorůstající sekularizaci.⁵⁸ „*Islám tehdy nebyl ve světě vnímán jako hrozba a ani sám fundamentalismus v pojetí Abdel-Maleka, nenese negativní znaménko.*“⁵⁹

Pro vyjádření fundamentalismu si mnohé západní státy vytvářejí svá vlastní pojmenování (např. v anglosaských zemích - *Islamic revival, Islamic resurrection, holy rebellion* apod.), avšak tato označení jsou vágní a nejsou v souladu s historickou realitou. V islámském fundamentalismu nejde o žádné vzkříšení mrtvého či umírajícího náboženství. Je nutné přihlížet na zasazení dnešního islámu do historického kontextu.

Francouzská publicistika nejčastěji užívá pojmu *l'intégrisme musulman* a v anglicky psaných studiích se často setkáme s výrazem *the fundamentalism*. Oba tyto termíny jsou však příliš zakotveny v naší evropské křesťanské tradici, a proto dostatečně nevystihují tento islámský trend:⁶⁰ „*Integrismus vyvolává reminiscence na odpor tradicionalistů vůči modernizaci katolické církve počátkem 20. století. Fundamentalismus je zase například v Oxford English Dictionary definován jako „striktní příslušnost k tradičním ortodoxním zásadám obsaženým v základech křesťanské víry“.*“⁶¹ Tyto termíny v nás vyvolávají představu čehosi, co je tmářské či fanatické, a proto pokus přenášet je do islámského kontextu a snažit se za každou cenu stanovit jasnou definici, je nekorektní. Zavedlo by nás to k závěru, že všichni muslimové jsou nutně fundamentalisté, a to z toho důvodu, že chápou koránský text a prorocké tradice jako autentický produkt

⁵⁷ Srov. MENDEL, M. *Islámská výzva*, s. 41.

⁵⁸ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 20-21.

⁵⁹ Viz tamtéž, s. 21.

⁶⁰ Srov. MENDEL, M. *Islámská výzva*, s. 42.

⁶¹ Viz tamtéž.

Boha (skripturalismus je znakem fundamentalismu).⁶² Fenomén, který se nám tu naský-
tá, má však docela odlišné rysy, a to hlavně díky rozměrům perspektivy, které jsou spja-
té s politickými činy.

V islámských zemích není fundamentalismus chápán jako něco, co by mělo dostat
zvláštní označení. Je vnímán jako cosi autentického a přirozeného, proto arabština nemá
pro tento jev zvláštní označení. Sekulární část arabské žurnalistiky užívá termínu *usúli-
ja*, který je jen pouhým přepisem evropského fundamentalismu a synonymem extre-
mismu (*asl* – původ, základ, množné číslo *usúl* – základy, kořeny). Sami stoupci se
označují různě, a to především podle názvu jejich vlastního hnutí: *islámijún* (islamisté)
jako vydělení od *muslimún* (muslimové), nebo třeba *salafijún* (neoznačuje stoupence
salafiji, ale stoupence odkazu ctihodných předků), *džihádijún*, *wahhábijún*.⁶³

2.3.2 Charakteristické rysy

- Fundamentalismus vzniká v reakci na **krizi** prostředí – tato krize zasahuje identitu, legitimitu, vládu (která se jeví jako nespravedlivá), třídní konflikt, vojenskou ne-
schopnost a celkovou kulturu. Od těchto krizí se pak odvíjí intenzita fundamentalis-
tické reakce.
- Fundamentalisté odpovídají prostřednictvím charismatického vedení, ideologií, fun-
damentalistickými osobnostmi a sociálními **skupinami** s tendencemi
k fundamentalismu.⁶⁴ Tyto aktivistické skupiny, hnutí či politické strany se sdružují
v rámci nábožensky formulovaných akčních programů.
- Cílem těchto programů je **mravní obroda zkažené společnosti**. Společnost má být
chráněna před zkorumpovanými a despotickými režimy, které jsou ateistické a zrád-
covské, načež veřejnosti se prezentují jako islámské. U moci se drží jen díky podpoře
ze strany západních sekulárních nepřátel islámu.⁶⁵

⁶² Srov. MENDEL, M., *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

⁶³ Srov. MENDEL, M. *Islámská výzva*, s. 42-43.

⁶⁴ Srov. KRÍŽEK, D. *Fundamentalismus* [online]. Posl. úpravy - neuvedeno [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW:
<[http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffzv3J3LmBoJ:home.zcu.cz/~dkrizek/ISPV/pr
ednasky%2520ISPV/1-12.pdf](http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffzv3J3LmBoJ:home.zcu.cz/~dkrizek/ISPV/pr
ednasky%2520ISPV/1-12.pdf)>.

⁶⁵ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

- „Jejich **ideologii** lze obecně charakterizovat jako mnohotvarý ideový proud, jehož stoupenci jsou přesvědčeni, že Korán je autentické slovo Boží, jež bylo zjeveno Muhammadovi prostřednictvím archanděla Gabriela (Džibríl), že správná interpretace islámu spočívá pouze na textu Koránu, souboru prorockých tradic (*sunna*, druhý zdroj Bohem posvěcených textů) a v krajním případě na některých metodách islámského práva (*šari‘a*).“⁶⁶
- **Nápravu spatřují fundamentalisté v určitém odporu**, který může mít podobu
 1. postupné infiltrace do režimních struktur pomocí různých forem *da‘wa* - výzvy (Muslimští bratři)
 2. totálního odmítnutí současného dekadentního stavu (obvinění z bezvěrectví – *takfír*) odchodem do ústraní (*hidžra*) – poté přijde jejich návrat ve formě džihádu (*Takfír wa ‘l-hidžra* v Egyptě)
 3. radikální akce, tedy činy konkrétního individuálního teroru (např. atentáty na politiky, jejichž úkolem je dosáhnout převratu a nastolit islámský stát (atentát na Sádáta roku 1981))
 4. v posledních letech i akce sebevražedných atentátů, jejichž záměrem je snaha o destabilizaci vnitropolitických poměrů (Hamás, Islámský džihád, al-Qá‘idá aj.).
- Stát na fundamentalistické postoje reaguje násilnou represí, ale i kompromisem či spojením se s nimi. Fundamentalismus je závislý na povaze politiky státu, vnějších podnětech a na kvalitě vedení hnutí.⁶⁷
- Tato hnutí jsou téměř výhradně reprezentována laickými aktivisty, agitátory, kazateli, ideology apod., kteří mají nízkou znalost islámské teologie. Tito **vůdci mají zpravidla charismatický vliv** a využívají k mobilizaci společnosti vulgární interpretace vybraných islámských znaků a symbolů.
- Systematická vazba na ulamá je u těchto hnutí a aktivistických skupin téměř nulová, jelikož kvalifikovaní učenci nejsou ochotni se integrovat do fundamentalistických struktur, i když je ve svých prohlášeních často skrytě podporují (např. šajch Fadluláh vůči hnutí Hizbullah v Libanonu apod.).⁶⁸

⁶⁶ Viz MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁶⁷ Srov. KRÍŽEK, D. *Fundamentalismus* [online]. Posl. úpravy - neuvedeno [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffzv3J3LmBoJ:home.zcu.cz/~dkrizek/ISPV/pr ednasky%2520ISPV/1-12.pdf>>.

⁶⁸ Srov. MENDEL, M., *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

- Fundamentalisté pomocí zmíněných **komunikačních znaků** reflektují aktuální stav ummy a vyzývají k odstranění jejích negativ, přičemž mají být striktně dodržovány zásady „autentické šarí’y“. Ideologové nabízejí ale jen nekonkrétní představu „autentické ummy“, aniž by měli zpracovaný konkrétní a funkční program státoprávního uspořádání.⁶⁹
- **Texty** fundamentalistů mají spíše za úkol prostřednictvím emotivní sémantiky dopomoci svým tvůrcům **k uchopení moci**, než změnit vnitřní islámské myšlení, morálku či zbožnost.⁷⁰ Užívají v nich morální manicheismus - tím je myšleno dualistické vidění světa a symbolů (světlo/dobro, duchovno; temnota/zlo, světskost). V rámci tohoto boje mají morálně utříděné hodnoty, které prosazují vítězství dobra nad zlem (očištěný islám vs. znečištěný vnější svět).⁷¹
- Při typologizaci fundamentalistických hnutí musíme brát v potaz, že samotného teroru užívá jen několik z nich (palestinský *Islámský džihád*) a naopak, není pravdou, že všichni „islámští“ teroristé jsou zároveň fundamentalisté (iránský *Modžáhedíne islám*).⁷² Fundamentalismus může být mírumilovný, a to v případě, že se spokojí se svou znovunalezenou jistotou, avšak převážně se projevuje tíhnutím k akci. Tato akce má za úkol uskutečnění sdílených hodnot, ideálů, přičemž se následně stává fanatismem.
- **Fanatismus** je myšlení, které se snaží zastávat a uskutečňovat své ideje až příliš usilovně. Tento termín se vyznačuje silně negativně hodnotícím přízvukem, a to díky jednání fanatiků, kteří prosazují nerozumné či nicotné cíle, anebo naopak dobré cíle, ale přehnaným způsobem. Fanatičtí jedinci pak nedokážou mluvit o ničem jiném, vnucují se a usilují o ovládnutí druhých.⁷³ V tomto případě se jedná o další kompenzační mechanismus, kdy jsou pochyby a nejistoty těchto fanatiků přemáhány jejich nekompromisním propagováním. Zásadní rozdíl mezi fundamentalistou a fanatikem je, že fundamentalista svým přesvědčením věří, kdežto fanatik je navíc

⁶⁹ Srov. MENDEL, M., *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

⁷⁰ Srov. Tamtéž.

⁷¹ Srov. KRÍŽEK, D. *Fundamentalismus* [online]. Posl. úpravy - neuvédno [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW:

<<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffzv3J3LmBoJ:home.zcu.cz/~dkrizek/ISPV/pr ednasky%2520ISPV/1-12.pdf>>.

⁷² Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

⁷³ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 272-273.

nekompromisně prosazuje.⁷⁴ Reálně určité spojení fanatismu s fundamentalismem existuje, avšak toto spojení není nijak úzké. Fundamentalismus nemusí být vždy ná-
během k fanatismu.⁷⁵

2.4 Okolnosti vzniku

Fundamentalismus vznikl jako negativní reakce na modernismus (v tomto směru někteří muslimové pod západním vlivem usilují o nastolení demokracie v islámských zemích)⁷⁶ v rámci reformace islámu. Jak bylo uvedeno v *Charakteristických rysech*, tento trend se projevuje především prostřednictvím (radikálních) skupin, které se soustřeďují kolem charismatického vůdce, jenž utváří konkrétní ideologii cílenou na zmobilizování lidu (všimněme si prvků sektářství). V této ideologii se vůdce, kromě jiného, zmiňuje především o džihádu jako o podřízenosti Božího příkazu usilovat o aktivní realizování Boží vůle.⁷⁷ Vůdce cíleně vybírá kontroverzní témata z Koránu, která následně aplikuje do svých emotivních výroků. Jeho hlavním cílem se pak stává politická moc, díky níž bude moci následně nastolit „pravou“ islámskou vládu.

2.4.1 Asociace muslimských bratří

Základy islámského fundamentalismu nacházíme v egyptském hnutí zvaném Asociace muslimských bratří (arab. *Džam'ijat al-ichwán al-muslimín*), které bylo založeno roku 1928 ve městě Ismá'ílija laickým kazatelem **Hasanem al-Banná** (1906-1949). Reformní ideologie tohoto sunnitského sdružení se stala vzorem pro mnohá hnutí (např. Hamás, Islámská fronta spásy, Tálibán apod.) a stoupence (**Sajjid Kutb**, Hasan al Hudajbí atd.). Tato ideologie ovlivňuje politický vývoj v islámských zemích až do současnosti. Muslimští bratří spatřují zdařenou reformu v návratu ke koránu a „správné“ tradici⁷⁸ (tj. „zdravé“ sbírky (arab. *as-Sahihán*) Buchářiho a Muslima).

⁷⁴ ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 109-110.

⁷⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 272-273.

⁷⁶ MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*.

⁷⁷ *Islám: Náboženství, historie a budoucnost*, s. 184.

⁷⁸ Prorocká tradice (sunna) je tvořena jednotlivými tradicemi (hadís). V 9. stol. došlo ke kodifikaci těchto tradic, aby se prověřila věrohodnost tradentů a zamezilo se proniknutí případných falsifikátů. Tyto pravé hadísy pak byly kanonizovány do šesti sbírek, přičemž největší důvěru měly Sahihán. Viz PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 633.

Ve 30. letech bylo toto hnutí značně početné a strukturované. Zpočátku mělo spíše charitativní charakter, avšak později se přiklánělo k ozbrojenému odporu, kdy jejich cílem bylo odstranit pozápadněný sekulární režim a vnější nepřátele (ateisty). Hnutí pomocí džihádu usilovalo o obnovení chalífátu a šarí'y, a také celkovému zamezení rozpadu obce věřících.⁷⁹

Ozbrojená část tohoto hnutí však ve 40. letech, v době oslabení vlády v Egyptě, značně ohrozila zdejší monarchii i vládnoucí stranu Wafd. V roce 1952 nastoupil revoluční režim a Muslimští bratři se museli stáhnout z politické scény. Poté se 26. října 1954 pokusili spáchat atentát na prezidenta Násira. Akt se jim však nezdařil a členové hnutí byli nuceni čelit úderům ze strany vládnoucího režimu. Situace se změnila až v 80. letech, kdy nastal v islámských zemích vzestup náboženské aktivity a současně i obrození tohoto hnutí.⁸⁰

Ve 20. století se hnutí radikalizovalo a Muslimští bratři se stali vzorem dnešních radikálních islámských hnutí. Záměrně vybírali hesla, která by jim pomohla reagovat na otázky egyptského lidu, přičemž jejich hlavním heslem bylo úsloví: „*Alláh je náš cíl. Prorok je náš vůdce. Korán je naše ústava. Džihád je naše cesta. Zemřít v Alláhově jménu je naše největší naděje.*“⁸¹ Jelikož sociálně-ekonomické poměry byly v Egyptě dosti nestabilní, vliv tohoto hnutí značně narůstal, a to právě díky jejich charitativní činnosti, kterou si získali oblibu u mas.⁸²

2.4.2 „Milníky na cestě“

Stoupencem Asociace muslimských bratří byl v 50. letech i **Sajjid Kutb** (1906-1966), který byl během vlády prezidenta Násira několikrát vězněn a nakonec popraven. Jeho nejznámější spis „*Milníky na cestě*“ (*Ma'álim fi't-tarik*) pojednává o příčinách krize v egyptské společnosti (bezvěrectví), které se podle něj rovná „novodobé džáhilíji“ (*džáhilíje* – arab. období nevědomosti, barbarství). Je tím myšleno období před příchodem islámu, kdy se lidé chovali neeticky, jelikož nepoznali Boha. Novodobá džáhilíje (rozumějme sekulární režimy) je o to horší, jelikož v ní muslimové žijí vědomě a neusi-

⁷⁹ Srov. PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 521.

⁸⁰ *Islám: Náboženství, historie a budoucnost*, s. 189.

⁸¹ Viz ČEJKA, M. *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*, s. 133.

⁸² Tamtéž.

lují o změnu.⁸³ Kutb nekritizoval evropský kolonialismus, ale režim prezidenta Násira, který svou vládou měnil zemi v sekulární.

V Milnících popsal svou vizi „islámského řádu“, přičemž tato vize hluboce ovlivnila mladou generaci náboženských radikálů, jelikož se mu tak podařilo vymezit fundamentalismus z „islámské moderny“. Kutb tak vytvořil jednoduché mobilizující konstrukce, které inspirují a reinterpetují soudobý islámský fundamentalismus.⁸⁴ Islámský řád charakterizuje těmito rysy:

- *jedinost Boha (tawhíd)*
- *věčná a trvalá přirozenost Boží inspirace pro společnost (ulúhíja)*
- *neochvějnost islámského řádu vůči westernizaci (thabát)*
- *komplexnost a totalita islámských hodnot projevující se v myšlení a chování věřících (šumúlíja)*
- *vyváženost či zajištění vazby mezi tím, co je Bohem zjeveno, a tím, co ze zjevení je člověk schopn pochopit (tawázun)*
- *zajištění pozitivního přijetí islámu jako motivační síly pro zdravý život ummy (idžábíja)*
- *realismus islámu (wáqi'íja), který je základem toho, že se islám stane univerzálním a ideálním společenským řádem pro celé lidstvo*⁸⁵

2.4.3 Íránská revoluce 1978-1979⁸⁶

Revoluce v Íránu vznikla díky tehdejšímu režimu dynastie Páhloví, který usiloval o změnu tradiční, konzervativní a venkovské společnosti ve společnost průmyslovou, moderní a městskou. Tehdejší vláda byla společností považovaná za nevhodnou, a tak přišly v roce 1978 nevyhnutelné demonstrace proti režimu.

V čele revoluce, která svrhla Mohameda Rézu šáha Páhlovího, stál šíitský klerik **Ájatolláh Rúholláh Músaví Chomejní** (1902-1989). Ten se do čela náboženské opozice postavil na počátku 60. let, přičemž ve svých projevech vyzýval k očistě islámu,

⁸³ Novodobá džáhilíje se stala Kutbovou osou fund. koncepce. Kutb však není prvním autorem této ideje, byl jím Muhammad 'Abd al-Wahháb v 18. století. Viz MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁸⁴ Srov. PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 585.

⁸⁵ Viz MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁸⁶ Viz Příloha I.: 3. Íránská revoluce, 1978-79.

osvobození muslimů a režim šáha Páhlaviho obviňoval z uzurpace moci na úkor šíitského duchovenstva. Jedině duchovenstvo má nárok na řízení islámského státu, dokud se neobjeví skrytý imám Muhammad⁸⁷ (imám – arab. stojící v čele; toto „setrvání ve skrytu“ je součástí šíitské nauky. Jedná se o dědičnou posloupnost imámů od chalífy Alího po dvanáctého imáma Muhammada al-Mahdího, který odešel do skrytosti, aby se pak navrátil na zem jako správně vedený Bohem, *mahdí*).⁸⁸ Následně byl Chomejní pronásledován, vězněn (1962-63) a nakonec vyhoštěn do exilu (1964 v tur. Burse, 1965-1978 v Nadžafu, 1978-1979 v Paříži). Chomejní dodával z exilu, čím dál nespokojenějšímu lidu, odvahu ke svržení režimu (například nahrávkami na magnetofonových kazetách). Když v roce 1979 utekl šáh z Íránu, navrátil se za bouřlivých oslav Chomejní a ujal se vlády s tím, že vyhlásil Írán jako islámskou republiku. Původní režim byl zničen a nastalo prosazování návratu k původním konzervativním hodnotám (potlačení právních, vznik hlídek, které kontrolovaly dodržování odívání a chování, obnova islámského trestního práva).⁸⁹

Hlavním bodem Chomejního zahraniční politiky byla snaha o absolutní oproštění se od západního vlivu (zákaz alkoholu i západní hudby). Spojené státy označil jako Velkého satana a Izrael jako Malého satana, přičemž byly zároveň označené za nepřátele islámu.⁹⁰

2.4.4 Chomejního fanatismus

Ajatolláh Chomejní jakožto vůdčí osoba revolučního hnutí v Íránu se vykazuje charakteristikami, které psychologové definují těmito slovy: „*V jeho osobě se slévá fundamentalisticky přísná islámská víra a náboženství s cílem zřízení islámského Božího státu s čistou kulturou; k tomu patří také důsledná fanatická mentalita prosazení.*“⁹¹

Chomejního fanatické rysy můžeme pozorovat zejména v jeho biografii (*Kašfe asrár* – Odhalení tajemství, *Hokúmate eslámí* – Islámská vláda), přičemž v chování se projevoval jako typ fanatika schizothymně melancholicky akcentovaného. Blízkým okolím byl údajně vnímán jako nespolečenský a osamocенý. Za „podivína“ a „stále mlčenlivého“ byl považován už během studií.

⁸⁷ Srov. *Islám: Náboženství, historie a budoucnost*, s. 178.

⁸⁸ Srov. PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 547-570.

⁸⁹ Srov. *Islám: Náboženství, historie a budoucnost*, s. 179-180.

⁹⁰ Srov. PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 558.

⁹¹ Viz HOLE, G. *Fanatismus*, s. 89.

Chomejního vize, tak horlivě podporovaná vzrůstajícím počtem přívrženců, se týkala ideálu islámského státu, ve kterém by fungovala sociální spravedlnost („*Bojujeme za ideální společnost, jakou viděl sám prorok*“). Se svým osobním fanatickým zaměřením podpořeným neústupností byly jeho cíle vnímány a prožívány jako naplnění pravé vůle Alláhovy a Muhammadovy.⁹²

V rámci tohoto boje Chomejní značně užíval pojmu džihádu jako výrazu pro bojovou pohotovost proti „nevěřícím“ a nepřátelům islámu. Forma vedení džihádu však pro extremisticky fanatické zastánce islámu představuje oprávněný prostředek militantního boje. To, že náboženské a politické cíle splývají v tomto termínu, lze vysledovat z četnosti jeho použití u islámských autorit.

Chomejní v rámci své ideologie užíval následující výroky, na nichž uvidíme krásný příklad vnímání džihádu a islámu fundamentalisticko-fanatickými skupinami:⁹³ „*Islám by měl „dobýt svět“, aby „vzdvihl duchovní hodnoty a připravil lidstvo na spravedlnost a Boží vládu.“ Džihád je „bojem proti klanění modlám, sexuálním perverzím, vykořisťování, útlaku a ukrutnostem“.* „*Lidstvu nelze vštípit poslušnost ničím jiným než mečem! Meč je klíčem k ráji, který je otevřen jen svatým válečníkům*“.⁹⁴

2.4.5 Pojetí džihádu

Džihád (arab. úsilí o upevnění islámu) je považován za jeden z klíčových pojmů islámské věrouky a právní teorie, přičemž má své vlastní historické aspekty (vojenské úspěchy, obrana před kolonialismem apod.). V muslimském světě je považován nejen za právní nástroj (v politice), ale i za teologický, jelikož je základní povinností muslima (*fard*, *farída*). Plnění této povinnosti je podmínkou toho, aby člověk šel po přímé stezce boží a zůstal muslimem. Hlavním předpokladem džihádu je plnit pět sloupů víry,⁹⁵ konat dobro (být v souladu s islámským etickým kodexem) a potírat zlo (v sobě samém i vnějším). Džihád stejně tak zahrnuje i aktivní šíření islámu. Toto šíření by mělo probíhat hlavně misijní činností (*da'wa*), ale není vyloučeno i použití síly.

⁹² Srov. HOLE, G. *Fanatismus*, s. 89.

⁹³ Srov. Tamtéž, s. 90-91.

⁹⁴ Viz tamtéž, s. 91.

⁹⁵ Označení pro pět hlavních povinností věřícího: 1. vyznání víry, 2. provádění pěti denních modliteb, 3. dodržování 30denního půstu o měsíci ramadánu, 4. poskytování předepsané almužny a 5. pouť do Mekky. Viz PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 609.

Umírněnější džihád je v podstatě všechno, co posiluje individuální i kolektivní zbožnost. Pod toto tvrzení však může spadat i obranná válka proti jinověrcům či nevěřícím, kteří napadli příbytek islámu (arab. *dár al-islám*, míněno území, kde působí islám).⁹⁶ „Pravil Vznešený Alláh: (...) bojujte proti nevěřícím jako jeden muž, tak jako oni bojují proti vám jako jeden muž a vězte, že Bůh stojí na straně bohabojných (korán 9:36).“⁹⁷

Džihád je nutné formulovat a chápat vždy v rámci historického kontextu.⁹⁸ Šarí'a formulovala tyto 4 základní typy džihádu:

- *Džihád srdce (al-džihád bi'l-kalb)* – soustavná náboženská sebekultivace, konání dobra a přemáhání d'ábla v sobě samém; tzv. velký džihád
- *Džihád rukou (al-džihád bi'l-jad)* – charitativní a sociální činnost v nejširším smyslu; menší
- *Džihád jazyka (al-džihád bi'l-lisán)* – šíření víry misíí, výzvou, vlastním příkladem; menší
- *Džihád mečem (al-džihád bi's-sajf)* – šíření víry zbraní, ale především obrana islámu před nástrahami nevěřících; menší.⁹⁹

Tohoto termínu se radikálové velmi ochotně chopili ve dvacátém století. Byl a je jim nápomocen v uskutečnění jejich ideologií. Používají ho v souvislosti s vytrženými myšlenkami z islámských textů jako ambici na svržení sekulárních režimů a obvinění z podporování novodobé džáhilíje či k vyvolání odporu „pravověrných“ muslimů proti západním ideologiím.¹⁰⁰ „Pravil Vznešený: A je vám předepsán také boj, i když je vám nepříjemný. Je však možné, že je vám nepříjemné něco, co je pro vás dobré, a je možné, že milujete něco, co je pro vás špatné; jedině Bůh to zná, zatímco vy to neznáte. (korán 2:216).“¹⁰¹

Ve fundamentalistických textech je tak termín džihád nejfrekventovanějším pojmem. Džihád má ale svá pravidla a jediný, kdo má nárok na jeho vyhlášení jsou ulamá

⁹⁶ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁹⁷ Viz AN-NAWAWÍ, J. (překlad PELIKÁN, P.). *Zahrady spravedlivých: sbírka výroků proroka Muhammada*, s. 377.

⁹⁸ Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

⁹⁹ Viz PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*, s. 537-538.

¹⁰⁰ MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

¹⁰¹ Viz AN-NAWAWÍ, J. (překlad PELIKÁN, P.). *Zahrady spravedlivých: sbírka výroků proroka Muhammada*, s. 377.

(například Usáma Ibn Ládín k tomu neměl pravomoce, a přesto jej vyhlásil).¹⁰² Z toho důvodu je tento zpolitizovaný džihád západem vnímán jen v jeho násilné podobě, je vnímán jako „svatá válka“, terorismus.¹⁰³

Tímto byl nastíněn základní rámec a problematika islámského fundamentalismu. V poslední kapitole se zaměříme na jeho objasnění z psychologického hlediska, kterým budou osvětleny výše uvedené skutečnosti.

¹⁰² Srov. MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace).*

¹⁰³ ČEJKA, M. *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*, s. 53.

3 SOCIÁLNĚ PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY

3.1 Psychologické kořeny

Jak jsme zjistili již v první části této práce, fundamentalismus je z psychologického hlediska jakousi (hyper)kompenzací pocitů úzkosti, nejistoty a ohrožení. Tyto pocity jsou důsledkem rychlých kulturních a společenských změn, které způsobuje modernizace a globalizace podpořená stále větší informační propojeností. Tím dochází k zmaření celospolečenského konsenzu základních hodnot a ideálů.¹⁰⁴ „Tyto společenské trendy působí pochopitelně úzkost a vyvolávají prahnutí po jednotě, resp. touhu po bezpečném obydlí duše, které nabízejí právě fundamentalistické skupiny.“¹⁰⁵ Již v *Motivaci* bylo naznačeno, že přičleněním se k fundamentalistickému smýšlení či skupině, jedinec vytěsňuje pochybnosti asertivním potvrzením tezí a hodnot, a tím uteče do bezpečí před ohrožující nejistotou a chaosem.¹⁰⁶ Islámští fundamentalisté vnímají tento chaos a morální neuspořádanost (např. svobodu žen) jako nejvyšší zlo. Proto své jednání ospravedlňují jako úsilí o dobro společnosti (odejmutí svobody ženám způsobí, že budou mít lepší status, než v době džáhilje).¹⁰⁷

Na základě těchto faktů můžeme říci, že význam fundamentalismu je dán dvěma faktory: jedním z nich jsou sociologické podmínky vzniku či rozvoje, tedy určitá společenská dynamika (postoje v rámci konkrétní společnosti, kultury), a druhým faktorem jsou psychologické dispozice k fundamentalistickým postojům.¹⁰⁸ Tyto dispozice jsou dány určitou **mentalitou**, která je všem fundamentalistům společná (není důležité, „co“ si myslí, ale „proč“, nebo také „jak“ si to myslí)¹⁰⁹. Jejimi projevy jsou sklon k černobílému vidění, neústupnost a nesnášenlivost.¹¹⁰ Fundamentalismus je totiž důsledkem duševního vývoje a psychické diferenciaci jedince. Každý člověk vnímá jiné ideje jako pozitivní a identifikuje se s nimi, a tím dochází k rozdílným identifikacím a pozicím. Ty pak následně jedince směřují k tendencím zakotvení se a vymezení se.¹¹¹

¹⁰⁴ ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 108.

¹⁰⁵ Viz tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ MARTY, M. E.; APPLEBY, S. R. *Fundamentalisms comprehended*, s. 218.

¹⁰⁸ Srov. ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 107.

¹⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 107-108.

¹¹⁰ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 12.

¹¹¹ Srov. HOLE, G. *Fanatismus*, s. 19.

Fundamentalistická mentalita je podle psychologa S. H. Pfürtnera úzce spjatá s mentalitou **autoritativní**. Pfürtner se domnívá, že jedinci, kteří jsou oddaní či vedení, svůj život směřují na základě očekávání vůči nadřazené autoritě. Toto očekávání se týká naděje na jejich záchranu, tedy věří, že jim vůdce pomůže z jejich bezvládní, ale i v jejich ujištění se a potvrzení se.¹¹²

Kromě mentality hraje u těchto jedinců také velmi významnou roli **identita**, která je dvojího druhu, a to osobní a sociální. Na základě osobní identity si je jedinec schopen uvědomit a posoudit své vlastnosti, schopnosti či postoje, tedy své já. Kdežto sociální identita je vědomí příslušnosti k určitým sociálním skupinám. Tyto dvě identity utváří u každého jedince jeho sebepojetí a sebehodnocení.

Identifikace se skupinou, která je jedním ze zdrojů identity, pak může maximalizovat jedincovo pozitivní hodnocení sebe sama. Díky této identifikaci si jedinec osvojuje hodnoty dané skupiny, a tím také napodobuje její životní styl. V rámci identifikace se skupinou však zároveň dochází k sociálnímu srovnávání vlastní a cizí skupiny („my“ vs. „oni“). Toto srovnávání přináší určitou diskriminaci jiných skupin, načež díky této diskriminaci může jedinec získat vyšší sebedůvěru („jsme lepší, než oni“), ale může to být i naopak.¹¹³ Zde se následně projevuje prvek „**skupinového narcismu**“ (jehož charakteristickou vlastností je fanatismus). V takovém případě jedinec nejedná sám za sebe, nýbrž za skupinu. Skupina tak zvyšuje jeho vlastní hodnotu. Tímto způsobem se může docenit i ten nejubožejší člen na základě toho, že se cítí být členem „té nejlepší skupiny“.¹¹⁴ Hledání identity a následná identifikace se skupinou je způsobena krizí jedincovy identity. Tato krize se projevuje jako pochybnost o sobě samém a je typická zejména v období adolescence (období od 15–18, 20 let), kdy se jedinec sám sebe ptá, kým vlastně je?¹¹⁵

3.1.1 Konverze k fundamentalismu

Vzhledem k tomu, že se fundamentalismus v posledních desetiletích rozšířil tak razantním způsobem, je nutné se ptát po způsobu, kterým je jedinec ke konverzi přiveden. Jak se zdá, u muslimských fundamentalistů se v drtivé většině neprojevují žádné dramatické

¹¹² Srov. HOLE, G. *Fanatismus*, s. 38.

¹¹³ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 449-450.

¹¹⁴ HOLE, G. *Fanatismus*, s. 39.

¹¹⁵ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 449-450.

duchovní zážitky, které by je pobídly k obratu k fundamentalismu. Tuto zkušenost prožívají údajně jen sáfijší muslimové jejichž konverze je typicky mystická. Prožívají zjevení duchovních skutečností, jež mají za následek hlubokou morální změnu a naprosto novou perspektivu životního stylu. Muslimští fundamentalisté však nehovoří o podobných zkušenostech, tedy o vizích, zázracích nebo nadpřirozených událostech. Neprojevuje se u nich náhlá morální změna, ale spíše pomalé uvědomění si sociálního mínění o islámu, přijetí těchto následků a vědomí si zázemí osobní identity v oddanosti islámu.

V roce 1970 definoval Richard Travisano konverzi jako „radikální reorganizaci identity, mínění a života“. Proces konverze se velmi podobá procesu, kterýmž je adolescentova nejistota rozpuštěna v novém smyslu zralé identity, která vyplývá ze sebedůvěry. Tato konverze však proces jaksí obváže tím, že docílí krize a rozhodnutí v kratším časovém rozpětí nežli v normální adolescenci.

Fundamentalisté skrze svou konverzi do nové intenzifikované islámské identity objevují své vlastní já, jejich kulturní i duchovní identity. Tato přeměna však není zásadní změnou ve víře nebo morální orientaci, ale je integrací všech aspektů života po nespokojenosti prožívané na základě neucelené identity.

Povětšinou tito fundamentalisté pocházejí z náboženských rodin, přičemž největším duchovním vlivem na jejich postoje, měl jejich otec. Fundamentalisté, kteří pochází ze sekulárních rodin, pravděpodobně nereflektují odmítnutí islámu, nýbrž ignoranci obyčejně v němž by měl být každodenní život posílen ke konformitě s islámskými hodnotami. Islám byl donedávna pro muslimy něco, co zdělili jako tradici. Náboženství bylo čistě součástí kultury, která byla akceptována bez otázek. Dnes však musí být studováno, získáno a vědomě přijato. Muslimové více než kdy jindy volí mezi tím čemu budou věřit.

Fundamentalisté jsou tedy ti, co jsou představeni západním ideám a životnímu stylu během adolescence, v disharmonii s jejich islámsky orientovanou výchovou. Toto životní rozcestí ale vytváří krizi, která může být rozpuštěna pouze skrze upřímné přijetí islámu jako vládnoucí zásady všech aspektů života.¹¹⁶

¹¹⁶ Srov. MARTY, M. E.; APPLEBY, S. R. *Fundamentalisms comprehended*, s. 220-224.

3.1.2 Rozbor fundamentalistických názorů

Jak jsme si uvedli již ve druhé části práce, fundamentalistická mentalita je založena na přesvědčení o víře, tudíž je nyní nasnadě vysvětlit, co je danou vírou myšleno. **Víra** je pevné přesvědčení o jistých skutečnostech, a to bez jakéhokoli racionálního zdůvodnění (viz kapitola *Aspekt hodnot a pravdy*). Tato víra je většinou podložena jen na základě svědectví jiné důvěryhodné osoby (např. vůdce), načež na základě této víry, která v jedinci vyvolává určité emoce, jedinec směřuje své jednání i pohnutky. Pokud fundamentalista jedná na základě svého přesvědčení, vnímá své jednání jako racionální, jelikož přesvědčení o něčem znamená rozumový souhlas s konkrétní skutečností. Kdyby jednal jen na základě víry, nebylo by jeho jednání a prosazování již tak intenzivní, jelikož víra sama o sobě znamená méně jisté přesvědčení.¹¹⁷ Pro fundamentalisty je tedy pojetí víry významnější, než u klasických věřících. Jsou přesvědčeni, že jim dává smysl života, ve kterém snáze překonávají utrpení a obavy ze smrti. O své víře jsou natolik přesvědčeni, že ji chtějí podsunovat nejen svým potomkům, ale i blízkým lidem v jejich okolí, načež rádi a silně preferují jedince stejně smýšlející.

Spolu s vírou fundamentalistů, se však projevují i **předsudky**. Ty jsou dány mírou přesvědčení, jelikož čím je tato míra vyšší, tím jsou jejich předsudky silnější.¹¹⁸ G. W. Allport spolu s M. Rossem ve svých výzkumech zjistili, že předsudky jsou dány jedincovým pojetím religiozity. Tedy, lidé, kteří svou religiozitu vnímají zvnitřněně (víra je vnímána jako nejvyšší hodnota) mají méně předsudků, než ti, co svou víru pojmají vnějškově (pro jedince je víra vnější hodnotou, stává se jen nástrojem).¹¹⁹

3.2 Psychologie fundamentalisty

3.2.1 Typologizace podle S. H. Pfürtnera

S. H. Pfürtner definuje fundamentalismus jako „*útěk k radikalismu, často spjatý s násilím, spolu s odmítáním dostatečné vnímavosti k realitě, racionality a rozvíjení*“

¹¹⁷ STRÍŽENEC, M. *Súčasná psychológia náboženstva*, s. 38-39.

¹¹⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 274-275.

¹¹⁹ STRÍŽENEC, M. *Súčasná psychológia náboženstva*, s. 104-175.

svobody pro jednotlivce a společnost“.¹²⁰ Tuto definici doplňuje následujícím výčtem charakteristik fundamentalisty:

- jedinec má strach z nejistot
- tento strach vede k agresivitě, k úzkostlivému lpění na starých hodnotách, dogmatismu a vypjatém konzervativismu
- jeho způsob myšlení i života je nehistorický – jedinec není schopen smysluplně vnímat přítomnost, otevřít se budoucnosti a upustit od svých „původních fundamentů“
- nepřistupuje k člověku s jeho jedinečností a nezaměnitelným životním příběhem
- utíká k radikalismu díky jeho příliš ukvapené, bázlivé a omezené životní filosofii¹²¹

Pokud tedy fundamentalista volí cestu radikalismu, stává se z něj fanatik či extrémista. Abychom měli charakterizaci fundamentalisty kompletní, uvedu nyní Dekmejianův psychosociální profil muslimského fanatika.

3.2.2 Dekmejianův psychosociální profil muta'assiba

R. H. Dekmejian popisuje, ve své knize *Islam in Revolution* (1985), v několika bodech psychologický profil muta'assiba, tedy Arabského muslimského „fanatika“ či náboženského extrémisty. Shrnuje těchto několik rysů:

- *odcizení*
- *dogmatismus*
- *pocit méněcennosti, který řeší tím, že prosazuje svou nadřazenost*
- *aktivismus/agresivita*
- *autoritářství*
- *intolerance*
- *paranoia*
- *idealismus*
- *strohost*
- *poslušnost a konformita*
- *konspirační tendence*¹²²

¹²⁰ Viz KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 14.

¹²¹ Srov. KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*, s. 14.

¹²² Viz MARTY, M. E.; APPLEBY, S. R. *Fundamentalisms comprehended*, s. 199.

Obě charakteristiky jsou si značně podobné, avšak v rámci muta'assiba, nacházíme vyhocenější postoje. Jeho postoje jsou totiž emotivnější, jelikož jeho konkrétní přesvědčení, která zastává a prosazuje, jsou silnější. O to extrémnější je pak i jeho jednání, které se projevuje zejména v teroristických činech či sebevražedném atentátu.

3.2.3 Strach z nejistot a potřeba bezpečí

Strach, který je hlavním zdrojem fundamentalismu,¹²³ se u jedinců projevuje ve chvílích, kdy pocítují stávající či hrozící nebezpečí, nebo ve chvílích nejistoty (obava ze ztráty identity). Funkcí strachu je kromě únikové reakce (snaha zajistit se vůči nebezpečí např. pořízením zbraně) také obrana před konkrétním nebezpečím, přičemž tato obrana může být zajištěna, již zmíněným, sdružováním se ve skupinách, anebo pokud je pro jedince nebezpečná situace bezvýhodná, reagováním bojem.

Příčinami strachu mohou být vnější i vnitřní činitele, jako například události v okolí, popudy, emoce a představy. U jedinců se pak projevují vrozené i naučené podmínky strachu. Příčiny strachu jsou u každého člověka dány kromě situační souvislosti, také zkušeností i interakcí s daným prostředím.¹²⁴

Potřeba bezpečí, která je se strachem vyvolaná, může mít vícero podob. Tyto podoby jsou přesněji definovány prostřednictvím Güntera HOLA, který stanovil principy vnitřního postoje. Ty jsou popsány jako zvláštní psychické potřeby lidí v návaznosti na „nebezpečný moderní svět, plný nejistot“:

- *potřeba **bezpečí**, tedy odstranění všech dalších možností a všech nejistot o správnosti zvolené vlastní cesty;*
- *potřeba **zakotvení**, tj. pevné uchycení na spolehlivém fundamentu, který má být stálou oporou;*
- *potřeba **autority**, tedy podřízení se obsahové předloze dané jednou osobou nebo jedním spisem, jehož nebo jejíž kompetence jsou nepochybné.*¹²⁵ Toto absolutní podřízení se autoritě, kterou nemusí být jen vůdce skupiny, ale i autority z oblasti politiky apod., je možné vysvětlit jako snahu jednat na žádost Slova Božího;¹²⁶

¹²³ Srov. ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*, s. 110.

¹²⁴ Srov. NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*, s. 255-256.

¹²⁵ Viz HOLE, G. *Fanatismus*, s. 20.

¹²⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 274-275.

- *potřeba identifikace, tedy úplného osobního souhlasu nebo splynutí se zastávanou ideou nebo společenstvím, které je jejím nositelem;*
- *potřeba dokonalosti jako výraz přání dokonalosti zastupovaného postoje, který nežadá žádného doplnění nebo opravy;*
- *potřeba jednoduchosti, tj. redukce komplexních, mnohoznačných souvislostí na několik principů nebo pouček, které lze formulovat jednoznačně a prostě.*¹²⁷

Na základě tohoto výčtu, se dostáváme k fundamentalistickým skupinám, jež díky své ideologii, fungování a postoji ke svým členům, všechny tyto potřeby celkem dobře uspokojují.

3.3 Sektářské rysy fundamentalismu

Při psychologické analýze fundamentalismu zjišťujeme, že se v jeho charakteristikách nachází mnoho shodných znaků se sektářstvím. Tato shoda je způsobená především mentalitou skupin a jednotlivců.

Sektou se všeobecně rozumí extrémně náboženská komunita, která bývá v krajních případech spojena s radikalismem a vedením silně charismatickou totalitní osobností.¹²⁸ Sekta je charakteristická tím, že se vyznačuje extrémním důrazem na nauky tradice, a to na úkor jiných aspektů. Podobný obraz můžeme vidět u muslimských fundamentalistů, kteří se snaží extrémně prosazovat islámskou tradici na úkor její sociální, politické či etické aplikovatelnosti. Dalšími charakteristikami sekty jsou například fundamentalistická teologie, neformální bohoslužba, malý důraz na duchovenstvo (v případě muslimských fundamentalistů na ulamá) či radikální sociální etika (striktní dodržování šarí'y).

V neposlední řadě se v sektách projevuje atmosféra nesvobodného myšlení, která je způsobena neobvykle silnou autoritou jejího vůdce, jenž vyžaduje absolutní poslušnost a přebírá veškeré rozhodování. Tím dochází k závislosti jejích členů na vůdci, přičemž je tato závislost podmíněna a znásobena metodami psychické manipulace. Muslimští vůdci užívají k manipulaci a mobilizaci lidí „techniku viny“ či trestu a odměn, které jsou v muslimech vyvolány poté, co si na základě dogmat „pravého islámu“ uvědomí, že žít v novodobé džáhilíji je hříchem, načež vstup do hnutí jim může napomoci k odtržení se od satana a přiblížení se k Bohu.¹²⁹

¹²⁷ Viz HOLE, G. *Fanatismus*, s. 20.

¹²⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 273.

¹²⁹ STRÍŽENEC, M. *Súčasná psychológia náboženstva*, s. 180.

Postava charismatického vůdce bývá zpravidla charakteristická svou snahou udržet si moc nad svými zastánci. Tato potřeba moci je dána sociálně vztažným aspektem, tedy snahou ovlivňovat a ovládat druhé, dominovat jim, načež toto ovládání druhých a sebe-prosazování se, souvisí s agresivitou. Vlastně by se dalo říci, že potřeba moci je jen touhou, která funguje jako motiv k získání vyšší hodnoty, sebevědomí, což na jedince působí jako vysoce uspokojující. Tím pádem je dosti pravděpodobné, že někteří vůdci fundamentalistických skupin, svou snahou o získání a aplikování moci, chtějí jen získat převahu nad svým okolím a kontrolovat jej. V tomto chování lze vysledovat kořeny v pocitech méněcennosti a nejistoty¹³⁰ (viz charakteristika Chomejního).

Fundamentalismus se sektářstvím spojuje, mimo jiné, i rozhodnost jejich členů s níž fundamentalisté povětšinou čelí jako menšina většině, která k nim má negativní vztah. Tato situace pak vyvolává potřebu vytyčení pevné hranice mezi „my“ a „oni“, kdy „my“ jsme ti, co mají pravdu a jdou správným směrem, zatímco „oni“ jsou ti špatní, a také tak skončí (zde už nacházíme rysy fanatismu).¹³¹

3.4 Sociálně psychologické pojetí fundamentalistické skupiny

3.4.1 Konverze do fundamentalistické skupiny

Podle definic je fundamentalistická skupina skupinou, jejíž členové se všichni navzájem osobně znají. Jakožto menšinová skupina si musí udržovat ostré hranice, aby nedošlo k jejímu zániku, přičemž tyto hranice představují striktní odlišení se od ostatních.¹³² Na základě tohoto definování můžeme říci, že se nacházíme v oblasti extrémistických (radikálních) skupin, které se vyznačují soudržností o menším počtu členů a striktním vymezováním se vůči ostatním.

Konverze jedince do fundamentalistické skupiny je ovlivněna pozitivním aspektem dané skupiny, tedy tím jak dobře skupina na jedince působí. Mnohé skupiny se vyznačují svou misijní činností či aktivitou v dobročinnosti, ale především projevem vstřícnosti, odpovědnosti a pevností jejich přesvědčení (navozují pocit sounáležitosti a jistoty).

¹³⁰ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 208-210.

¹³¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 273.

¹³² Srov. Tamtéž, s. 278.

Pokud konvertita nalezne ve skupině a jejich hodnotách zalíbení, sám začne usilovat o přičlenění se.¹³³ Než však bude do skupiny přijat, čeká ho **iniciační proces**. Ten vyžaduje splnění podmínek, které svou náročností ověří jedincovu osobnost, přičemž „čím vyšší je tato „investice“, tím více si člen svého členství cení, tím rozhodněji vyžaduje svoji náboženskou identitu a tím je také celkově konformnější“.¹³⁴ Po vstupu jedinec velice rád přijme všechny hodnoty dané skupiny. Na základě jejich dodržování a ctění se pak snaží co nejvíce zalíbit nejen vůdci, ale i jejím členům. Toto chování má jednoznačné cíle – být uznáván, potvrdit svou jedinečnost a elitní povahu pro něj atraktivní skupiny.¹³⁵ Atraktivita skupiny je, zdá se, nejvýznamnějším vlivem. Čím je pro jedince skupina atraktivnější (čím více je jí zainteresován), tím na něj má vyšší vliv. Avšak s přibývajícím atraktivitou vzrůstá i její tlak na jedince ke **konformitě**. Po jedinci je pak vyžadováno, aby se choval konformně s požadavky skupiny.¹³⁶

Výše zmíněná iniciace, ale zároveň ověřuje i psychologickou vhodnost, tzn., že se během tohoto období (může trvat třeba i rok) zjišťuje nakolik je konvertita ochoten upustit od kritických otázek apod. Na oplátku je mu poskytnuta psychická opora, která má podobu soudržnosti (**koheze**) a spolehnutí se na dodržování pravidel solidarity, což je jedincem vnímáno jako něco, co má vyšší hodnotu, nežli samotné poznávání či sebepoznání. Tato koheze, a s ní spojená konformita, jsou časem víc a víc posilovány.¹³⁷ Pokud kohezivita vzrůstá, pak vzrůstají i nároky na dodržování norem skupiny. Dalo by se říci, že v takové skupině je vyšší i aktivní nasazení jejích členů, jejichž vzájemná interakce je více odměňující. Kohezivita se tak stává funkcí jednotných cílů těchto členů a jejich uspokojování, přičemž odměnou je potřeba jedince uspokojit jeho sociální vztahy. Kohezivita se stává klíčovým faktorem skupinové dynamiky.¹³⁸ Také platí, že čím jsou kohezivita s konformitou silnější, tím vznikají větší obavy ze sankcí či z vyloučení ze skupiny, které by představovaly úplné přerušování kontaktu, až do doby jedincova pokání. Potrestaný člen se tak stává odstrašujícím příkladem pro ostatní, kteří si na něm projikují jejich vlastní pochybnosti či přání skupinu opustit, neboli „zradit“. Tento moment je však záměrně vyvolán vůdcem skupiny, aby v řadách členů skupiny došlo ke

¹³³ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 275.

¹³⁴ Viz tamtéž, s. 278.

¹³⁵ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 275.

¹³⁶ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 397-398.

¹³⁷ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 278.

¹³⁸ NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*, s. 60-61.

zpytování svědomí a následnému předhánění se v konformitě se skupinou, k jejich aktivitě.¹³⁹

3.4.2 Působení ve skupině

Poté, co se jedinec úspěšně přičlení ke skupině, však v jeho životě nastávají zásadní změny. Tyto změny začínají **ztrátou svobody**, která je v rámci efektivního působení ve skupině nezbytná. Svobodu konvertita ztrácí vědomě, ale i bez vlastního vědomí. Vědomá ztráta přichází ve chvíli, kdy si uvědomí, že ve skupině objevil nové přátele, se kterými nachází společnou řeč. Tím ale zároveň opouští své staré přátele. Staří přátelé totiž povětšinou nesdílejí stejné postoje a názory, jaké má tento jedinec po konverzi a tudíž v jejich komunikaci dochází k mnohým neshodám. Nevědomé omezení svobody je zapříčiněno samotnou skupinou, resp. jejím vůdcem, a to díky jeho izolacionistickým praktikám, jako například maximálním zaplněním jedince volného času či negativními názory na jeho staré přátele, rodinu apod.¹⁴⁰

Vliv skupiny na jedince je také dán faktory, jakými jsou například situační podmínky, struktura a vlastnosti skupiny, ale záleží i na osobnosti jedince, který je tomuto vlivu vystaven. Jedinec, jehož názory se liší od názorů většiny, prožívá úzkost. Tato úzkost je následně odstraňována již zmíněnou konformitou se skupinou. Podle S. Schachtera ten, kdo se vzdaluje od skupinové normy, bývá zavrhován, přičemž zpočátku je na něj skupinou vyvíjen **koncentrovaný tlak** (zabývají se jím více, než ideálním členem).¹⁴¹ Pokud se tedy u jedince časem projeví vlastní racionální uvažování a snížení zájmu o skupinu, nastává čas pro zpověď. Tato zpověď bývá povětšinou laskavá, avšak důsledná a jejím úkolem je zjistit příčiny změny v jeho smýšlení, aby mohly být následně odstraněny. Podobná situace může nastat, pokud jedinec přestane věřit dogmatům dané skupiny. Tato nevíra je považována za hřích nevěry. Člen se ji tak snaží potlačit větší horlivostí, zpověďmi před zpovědníkem, ale i před skupinou, která se za něj následně modlí. Výsledkem této intrapsychické obrany bývá zpravidla posvátný hněv na nevěřící, jelikož jsou špatní, zatracení. Touto obranou nastává u jedince překonání po-

¹³⁹ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 278-279.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 276.

¹⁴¹ NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 397-398.

chybností a je pro danou kulturní mentalitu naprosto přirozené. Jelikož se však fundamentalista přesvědčuje o pochybných pravdách, žije ve lži.¹⁴²

Vztahy ve skupině a jejich míra je určována sanktifikací a přesvědčením o její posvátnosti. Vzniká tím existenciální hloubka prožívání v mimořádném měřítku. Člen skupiny je považován za „boží dítě“ a tudíž je i tak milován, jako někdo, jehož hodnota je nekonečná. Jedinci se ve skupině při své otevřené zpovědi nebezpečně psychicky sebeobnažují, přičemž toto vyřčení jejich tajemství je vnímáno jako „chození ve světle“.¹⁴³

3.4.3 Vůdce skupiny

Vůdci skupin působí především jako **duchovní pastoři**. Vztah mezi konvertitou a pastorem se stává velmi silným a obdobným vztahu pacienta k jeho psychoterapeutovi. Rozdíl ale spočívá v tom, že lékař se snaží svého pacienta postavit na vlastní nohy a vzájemný přenos odstranit, zatímco vůdce skupiny tento vztah naopak záměrně prohlubuje a tak závislost konvertity na vůdci rapidně roste. /276-277

Vůdce má také vyšší moc nad svými stoupenci, čím je skupina vůči světu uzavřenější. Členové skupiny ho vnímají v mnohem idealističtějším světle.¹⁴⁴ „*S idealizovaným vůdcem je snadné se identifikovat, nacházet v jeho úspěchu vlastní úspěch, v jeho dokonalosti vlastní dokonalost.*“¹⁴⁵ Členové skupiny pak touto idealizací ztrácejí racionální kritiku. Jejich sebehodnocení je deformováno a snáze dochází ke vzniku narcistické patologie. **Narcistická osobnost** je k idealizaci obzvláště vhodná, jelikož tento jedinec je nepřiměřeně přesvědčen o svých mimořádných kvalitách a prorocko-královském předurčení. Totalitní řízení skupiny následně vzniká právě na základě vyšší idealizace, jelikož právě díky ní dochází u členů ke slabší kritice jejich vůdce.¹⁴⁶

¹⁴² FUNDAMENTALISTS ANONYMOUS. *The Fundamentalists Mindset*. [online]. Posl. úpravy 19.04. 2008 [cit. 2011-03-05]. Dostupné z WWW:

<<http://fundamentalistsanonymous.wordpress.com/2008/04/19/the-fundamentalist-mindset/>>.

¹⁴³ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 279.

¹⁴⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 276-279.

¹⁴⁵ Viz tamtéž, s. 279.

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž.

3.4.4 Odchod ze skupiny

Jelikož je jedinec na fundamentalistické skupině i na jejím vedoucím značně závislý, je jeho odchod ze skupiny často velmi těžký. Vlastně by se dalo říci, že čím je jeho víra existenciálnější, tím je tento odchod traumatictější. V takovém případě existuje i odborná pomoc těmto lidem „závislých na sektě“ a jejich rodinám.¹⁴⁷

Dobrym příkladem takové pomoci je **organizace Anonymních fundamentalistů** (Anonymous Fundamentalists), která byla založena v roce 1985 ve Spojených státech. Její zakladatel Richard Yao se snaží, především pomocí médií, hovořit k široké veřejnosti o pravé tváři fundamentalistického smýšlení. Svě definice vždy ukončil tvrzením, že se jedná o vidění typu: „černá a bílá“, „všechno nebo nic“ či „my versus oni“. Tvrdí, že je to tento způsob myšlení, nikoli odlišné teologie, co spouští jádro fundamentalismu, a které jej tak činí netolerantním a nebezpečným. Cílem této organizace bylo a je pomáhat lidem osvobodit se od svých fundamentalistických církví či náboženských společností. Yao se tím snaží pomoci odpoutat současný svět od fundamentalismu, který si v podstatě také utváříme sami (např. „křížová válka“ vyvolaná G. W. Bushem mladším).¹⁴⁸

3.5 Psychologická role médií

Na závěr této práce bych ráda zmínila, jakou roli hrají média v rámci islámského fundamentalismu. Tato role se totiž zdá být velmi důležitá, a to z toho důvodu, že právě média svými často dramatizovanými a neúplnými zprávami dokonale manipulují s lidskou psychikou a povědomím o islámském světě. Není náhodou, že se drtivá většina laické západní společnosti domnívá, že islám je náboženstvím fanatickým či teroristickým a tudíž i reálnou hrozbou pro další tisíciletí.

Média v současnosti utvářejí základní rámeček lidských poznatků, jelikož lidem poskytují silný zdroj informací v oblasti politiky, kultury, vědy, sportu i náboženství. Vytvářejí v našich myslích jakousi mozaiku tvořenou z obrazů světa a zároveň nejvlivněji interpretují veškeré události v něm. Jenomže se tak zároveň stávají arbitry pravdy a

¹⁴⁷ Srov. ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*, s. 277.

¹⁴⁸ FUNDAMENTALISTS ANONYMOUS. *The Fundamentalists Mindset*. [online]. Posl. úpravy 19.04. 2008 [cit. 2011-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://fundamentalistsanonymous.wordpress.com/2008/04/19/the-fundamentalist-mindset/>>.

vážnosti. Mnoho lidí považuje události uvedené v televizi jako pravdivé, jelikož je viděli „na vlastní oči“ a zároveň je považují za důležité, protože byly uvedeny na prvním stupni ve zpravodajství. Postupem času se však názory publicistů (médií) stávají jejich vlastními názory a nejsou sami schopni racionálně vidět a posuzovat konkrétní situace. Média tak ovlivňují způsob myšlení i života každého člověka. A protože lidé sami, z přirozenosti své zvědavosti a touze po vědění, vyžadují co nejvyšší flexibilitu a aktuálnost zpravodajství těchto médií, tak této situace využívají právě různé politické, ale i náboženské skupiny. Otevírá se jim prostor, jak co nejlépe prosazovat své hodnoty.

Tím se dostáváme k současným radikálním fundamentalistickým hnutím jejichž vliv vzrostl právě díky médiím. Bez jejich „pomoci“ by tendence těchto skupin nebyly dostatečně efektivní. Jednoduše řečeno, k čemu by jim byly teroristické útoky, kdyby je neviděl celý svět? Teroristé vsází na emoce, které těmito šokujícími obrazy (11. září) v lidech vyvolají. V děsivých obrazech je hlavní síla terorismu. Jde jen o vyvolání psychologického efektu, kterým je rozšířený strach. Moderní terorismus si tak podmanil sakrální prostor dnešní civilizace, výše zmíněné zdání pravdy, a tak získal tu nejmocnější zbraň.¹⁴⁹

¹⁴⁹ Srov. HALÍK, T. *Média – náboženství naší doby?* [online]. Podklad pro čas. Dingir 4/2009. Posl. úpravy © 2009 [cit. 2011-01-29]. Dostupné z WWW: <http://www.halik.cz/clanky/media_nabozenstvi_nasi_doby.php>.

ZÁVĚR

Islámský fundamentalismus se v posledních desetiletích objevil jako negativní reakce na globalizační chod světa. Toto pronikání kultur je však v současnosti nezastavitelné už z toho důvodu, že je mnohými považován za něco pozitivního. Pro fundamentalisty je však tento jev jen ohrožováním jejich fundamentů, tedy de facto identity. Strach, který je s tímto ohrožením spojen pak vyvolává mnohé negativní reakce. Fundamentalisté jsou lidé, které spojuje jejich mentalita. Mají odlišné vidění světa, přičemž toto vidění můžeme definovat jako černobílé. Ve svých názorech a jednáních se projevují jako dogmatictí jedinci, kteří vnímají rozdílné postoje a názory jako nemorální. Jejich následná nesnášenlivost k jinověrcům či nevěřícím se projevuje v různých intenzitách.

Islámští fundamentalisté se připojují k fundamentalismu postupně. Jsou to jedinci u nichž probíhá jakási krize identity. Tato krize je specifická pro mladé lidi, tedy adolescenty, jejichž vnímání sebe samých a světa je stále neucelené. Stojí na hranici nejistoty. Přijetím fundamentalistických ideologií se mohou postavit na pevnou zem a tyto jistoty nalézt. Jistoty, které prožívají jsou však velice vrtkavé. Fundamentalisté ve svém pevném přesvědčení o pravdě ve skutečnosti žijí ve lži. Tyto pravdy jsou jim prezentovány laickými kazateli, kteří mají jen malé povědomí o velikosti islámu. Jejich plusem je vynikající schopnost ovlivnit masu lidí. Tito vůdci bývají povětšinou zároveň zakladateli fundamentalistických skupin. Ráz skupin je pak dán konkrétními ideologiemi, které vůdci zastávají a prosazují.

Mnozí jedinci, kteří hledají úkryt před nejistým světem, se velice snadno stanou součástí těchto skupin. Jejich konverzi a následné působení ve skupině určuje atraktivita skupiny a snaha jedince udržet si dobrý sociální status prostřednictvím konformity a koheze. Fundamentalistické skupiny se v mnohých bodech podobají fungování sekt. Pokud se člen skupiny pokusí o odchod, čeká ho velmi těžké období. Během svého členství ve skupině se totiž stal výrazně závislým a jeho svobodné rozhodování se změnilo v iracionální.

Pokud se ptáme, co fundamentalismus dává a bere, zjišťujeme, že je pro mnohé pozitivním prvkem, který jim pomáhá získat pocity jistoty, bezpečí, sounáležitosti i důležitosti (seberealizace). Tyto pocity však doprovází povětšinou nevědomá ztráta svobody, neschopnost objektivně a racionálně myslet a rozhodovat se, či ztráta identity. Identitu, kterou se jedinec snažil „zachránit“ svým vstupem do fundamentalistické skupiny, tak

ztratil téměř zcela, jelikož už není sám za sebe, ale za skupinu. Tímto závěrem jsme se také dostali k cíli této práce.

Jelikož je islámský fundamentalismus velice rozsáhlým tématem, je jeho psychologické zhodnocení značně komplikované. Přesto snad můžeme říci, že jeho základní psychologické rysy byly skutečně vytyčeny. Bohužel již zde nezbyl prostor k analýze jiných důležitých znaků islámského fundamentalismu, jako například teroristických skupin či sebevražedných atentátníků. Tyto projevy jsou však typické pro fanatismus či extremismus, což jsou další stupně fundamentalismu. Tato práce mi byla opravdovým přínosem, který mi napomohl lépe porozumět nejen islámskému fundamentalismu, ale i islámu a jeho civilizaci, a především psychologii náboženství, která je pro studium humanitního oboru Teologické fakulty nezbytná.

POUŽITÁ LITERATURA A ZDROJE

AN-NAWAWÍ, J. (překlad PELIKÁN, P.) *Zahrady spravedlivých: sbírka výroků proroka Muhammada*. Praha: A.M.S., 2008. ISBN 978-80-902419-1-6.

ČEJKA, M. *Encyklopedie blízkovýchodního terorismu*. 1. vydání. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN 978-80-87029-19-0.

ČERVENKOVÁ D.; RETHMANN A. P. *Islám v českých zemích*. Praha: Vyšehrad, 2009. ISBN 978-80-7021-852-5.

HOLE, G. *Fanatismus: sklon k extrému a jeho psychologické kořeny*. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-183-5.

HOLM, N. G. *Úvod do psychologie náboženství*. 1. vydání. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-217-3.

Islám: Náboženství, historie a budoucnost. Encyclopaedia Britannica, Inc. 2009, Brno: Jota, 2010. ISBN 978-80-7217-628-1

JANDOUREK, J. *Vzestup a pád moderního ateismu*. 1. vydání. Havlíčkův Brod: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2981-7.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Slovník cizích slov*. 1. vydání. Praha: Plot, 2006. ISBN 80-86523-77-2.

KROPÁČEK, L. *Islámský fundamentalismus*. 1. vydání. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-168-7.

MARTY, M. E.; APPLEBY, S. R. *Fundamentalisms comprehended*. United States of America: The University of Chicago Press, 1995. ISBN 0-226-50887-0.

MENDEL, M. *Islámská výzva: z dějin a současnosti politického islámu*.

1. vydání. Brno: Atlantis, 1994. ISBN 80-7108-088-8.

NAKONEČNÝ, M. *Lexikon psychologie*. 1. vydání. Praha: Vodnář, 1995. ISBN 80-85255-74-X.

NAKONEČNÝ, M. *Lidské emoce*. 1. vydání. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0763-6.

NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. vydání. Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0628-1.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1679-9.

PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: Olomouc, 2003. ISBN 80-7182-165-9.

ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. 1. vydání. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.

STRÍŽENEC, M. *Súčasná psychológia náboženstva*. 1. vydání. Bratislava: IRIS, 2001. ISBN 80-88778-33-6.

Elektronické dokumenty:

FUNDAMENTALISTS ANONYMOUS. *The Fundamentalists Mindset*. [online]. Posl. úpravy 19.04. 2008 [cit. 2011-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://fundamentalistsanonymous.wordpress.com/2008/04/19/the-fundamentalist-mindset/>>.

HALÍK, T. *Média – náboženství naší doby?* [online]. Podklad pro čas. Dingir 4/2009. Posl. úpravy © 2009 [cit. 2011-01-29]. Dostupné z WWW: <http://www.halik.cz/clanky/media_nabozenstvi_nasi_doby.php>.

HALÍK, T. *Spor o náboženství?* [online]. Posl. úpravy - neuvedeno [cit. 2011-03-14]. Dostupné z WWW: <http://www.halik.cz/clanky/spor_o_nabozenstvi.php>.

KARDINÁL VLK, M. *Cesta dialogu s Kněžským bratrstvem sv. Pia X.?* [online]. Posl. úpravy 18.02. 2009 [cit. 2011-03-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.kardinal.cz/index.php?cmd=article&articleID=325>>.

KŘÍŽEK, D. *Fundamentalismus* [online]. Posl. úpravy - neuvedeno [cit. 2011-02-10]. Dostupné z WWW: <<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Ffzv3J3LmBoJ:home.zcu.cz/~dkrizek/ISPV/prednasky%2520ISPV/1-12.pdf>>.

MENDEL, M. *Existuje vůbec „islámský svět“?* [online]. In: Nový Orient, ss. 4-7, 1/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/islam.htm>>.

MENDEL, M. *Islám mezi dialogem a střetem civilizací* [online]. In: Mezinárodní politika, ss. 10-12, 12/2004. Posl. úpravy © 2004 [cit. 2011-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/mezipolit.htm>>.

MENDEL, M. „*Střet civilizací*“ ve světle vědeckého výzkumu [online]. In: Střet civilizací? Dominance Západu, nebo dialog světových kultur. Evropský literární klub, Praha, 2002, ss. 20-48. Posl. úpravy © 2002 [cit. 2011-03-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.orient.cas.cz/odd/oaf/mendel/stretcivil.htm>>.

MENDEL, M. *Výzkumný projekt ministerstva zahraničních věcí, RM 01/02/06. Klíčové pojmy a argumenty soudobého islámského fundamentalismu (Historická východiska a aktuální interpretace)*, odpovědný řešitel: Doc. PhDr. Miloš Mendel, CSc. [online]. Posl. úpravy 01.02. 2006 [cit. 2011-02-03]. Dostupné z WWW: <http://www.mzv.cz/public/31/5c/86/73410_14945_RM_01_02_06.doc>.

Seznam příloh

Příloha I.

1. „Opičí“ proces, Dayton, Tennessee, 1925
2. „Islámský svět“
3. Íránská revoluce, 1978-79

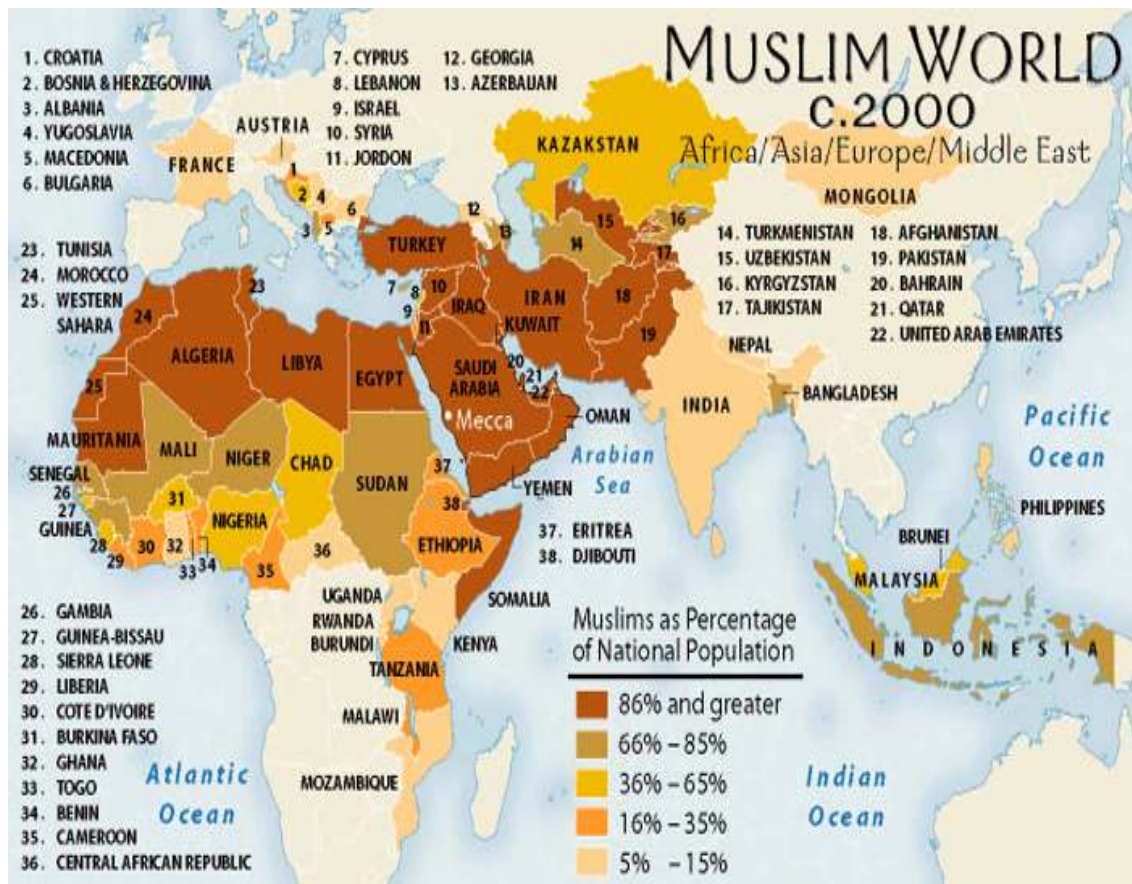
Příloha I.

1. „Opičí“ proces, Dayton, Tennessee, 1925¹⁵⁰

¹⁵⁰ Převzato z RUTHVEN, M. *Fundamentalism – A very short introduction*. New York: Oxford University Press, 2007. s. 14. ISBN 978-0-19-921270-5.

2. „Islámský svět“¹⁵¹

Na mapě jsou znázorněny islámské státy, jejichž procentuální muslimská populace je rozlišena dle níže uvedeného barevného spektra.

¹⁵¹ Převzato z THE ISLAM PROJECT. *Muslim Countries of Africa/Asia/Middle East/South East Asia: Circa 2000* [online]. Posl. úpravy - neuváděno. [cit. 2011-03-20]. Dostupné z WWW: <http://www.islamproject.org/education/Africa_Mideast_etc.html>.

3. Íránská revoluce, 1978-79¹⁵²

Protestanti pozvedávají plakát Ajatolláha Chomejního během demonstrace proti Šáhovi 1. ledna 1979.

¹⁵² Převzato z THE INDEPENDENT WORLD. *History suggests the coup will fail* [online]. Posl. úpravy 19.06. 2009 [cit. 2011-03-20]. Dostupné z WWW: <<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/history-suggests-the-coup-will-fail-1708996.html>>.

ABSTRAKT

Housková, M. Islámský fundamentalismus z psychologického hlediska. České Budějovice, 2011. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra psychologie. Vedoucí práce J. Polivka.

Klíčová slova: Křesťanský fundamentalismus, islámský fundamentalismus, protestantismus, modernismus, psychologické aspekty, dogmatismus, střet fundamentalismů, reformismus, Asociace muslimských bratří, Sajjid Kutb, islámská revoluce, Ájatolláh Rúholláh Músaví Chomejní, džihád, sektářství, fundamentalistická hnutí, konverze.

V této práci jsou popsány základní psychologické prvky křesťanského fundamentalismu, které zároveň popisují psychologii fundamentalismu islámského. Druhá kapitola pojednává o problematice islámského fundamentalismu z historického hlediska, které je pro psychologické porozumění této problematiky, nezbytné. Docházíme k zjištění, že hlavním zdrojem vzniku tohoto fenoménu v islámu se stal, v rámci celosvětové globalizace, inkulturační vliv Západu. Konec práce se zabývá psychologickou analýzou konverze jedinců do fundamentalistických skupin, postavou vůdce a vlivem těchto skupin na jedince. V této části pak můžeme pozorovat zajímavou analogii fundamentalistických skupin s mentalitou a funkcí sektářství.

ABSTRACT

Islamic Fundamentalism in Psychological Perspective

Key words: Christian fundamentalism, Islamic fundamentalism, protestantism, modernism, psychological elements, dogmatism, the clash of fundamentalisms, reformism, the Muslim brotherhood, Sajjid Kutb, islamic revolution, Ajatollah Ruhollah Musavi Chomejni, jihad, sectarianism, fundamentalist movements, conversion.

This thesis describes the basic psychological elements of Christian fundamentalism, which are at the same time related to the psychology of the Islamic fundamentalism. The second chapter of this thesis deals with the historical consequences of the Islamic fundamentalism, which is vital for the comprehension of the psychological aspect of the problem. We come to the conclusion that the main source of this phenomena is - thanks to the worldwide globalization - the enculturating influence of the West. The final chapter deals with the psychological analysis of the conversion of the individuals to the fundamentalist groups, the role of the leader and the influence these groups have on the individual. We can see the interesting analogy of the fundamentalist movements with the function of the sectarianism.